

19. Yüzyıl Ortalarında Alaşehir Kazası'nda Eğitim ve Eğitim Kurumları

Abdullah Doğtekin*

ORCID: 0000-0002-5070-3666

Öz

Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile birlikte Osmanlı Devleti'nde modernleştirme çabalarına paralel olarak yeni bir eğitim reformu gerçekleştirmek zorunlu bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmıştır. Zira idari, mali ve askeri alanda yapılan modernleşme hareketlerinin başarıya ulaşabilmesi bir anlamda bu işleri üslenecek eğitilmiş bir bürokrasi kadrosu aracılığıyla olabilecekti. Ulema ve medrese çevrelerinin güçlü bir şekilde etkisi altında bulunan sıbyan mekteplerinden ve medreselerden umutsuz olan yönetim, çareyi daha modern eğitim yapan iptidai, rüşdiye ve idadi gibi eğitim kurumları açmakta bulmuştur. Bu çalışma ile kaza merkezindeki medreseler ile Müslüman ve gayrimüslimlere ait eğitim kurumlarının öğretmen ve öğrenci sayıları hakkında bilgiler verilmiş olup, başta arşiv belgeleri ve süreli yayımlar olmak üzere Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e kadar olan süreçte eğitim alanında yapılan yeniliklerin Alaşehir Kazası'ndaki yansımalarının ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Manisa, Alaşehir, Eğitim, İptidai Mektebi, Rüşdiye, Medrese, Müslüman, Gayrimüslim

Gönderme Tarihi: 10/11/2018

Kabul Tarihi:10/12/2018

* Dr. Öğrt. Gör., Manisa Celal Bayar Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, abdullahdogtekin@hotmail.com.

Education and Educational Institutions In the District of Alaşehir In the Mid 19 th Century

Abstract

With the proclamation of Tanzimat reform, it has emerged as a necessity for the Ottoman empire to carry out a new educational reform in parallel with the modernization efforts. This was because the success of the reforms carried out on the administrative, financial and military fields would be undertaken by a trained bureaucratic staff stationed there. The government that was not pleased with the madrasahs and Ottoman elementary-primary school under the strong influence of the religious hierarchy had the only resort to found modern educational institutions like primasy, secondary and high schools. This study provides information about the madrasahs in the center of the Alaşehir district and the number of teachers and students in educational institutions that belonged to Muslims and non-muslims. Also, this study aims to reveal the impact of the education reforms in Alaşehir from the Tanzimat reform to the Second Constitutional Era particularly in the light of related documents in the Ottoman archive and periodicals.

Keywords: Manisa, Alaşehir, Education, Primary School, Secondary School, Madrasa, Muslim, Non-Muslim

Received Date: 10/11/2018

Accepted Date: 10/12/2018

ОБРАЗОВАНИЕ И УЧЕБНЫЕ ЗАВЕДЕНИЯ В ПРОВИНЦИИ АЛАШЕХИР В СЕРЕДИНЕ XIX ВЕКА

Резюме

Параллельно с провозглашением указа Танзимата и с усилиями по модернизации Османской империи, новая образовательная реформа стала обязательной потребностью. Так как успех модернизационных движений в административной, финансовой и военной областях мог быть достигнут в некотором смысле с помощью обученного бюрократического персонала. Отчаявшись от начальных религиозных школ и медресе которые действовали под влиянием религиозной среды, руководство решило открыть современные учебные заведения такие как начальные, рушдие и идади. Это исследование дает информацию о количестве учителей и учащихся в медресе и в учебных заведениях принадлежащим как мусульманам так и не мусульманам расположенных в центре провинции, нацелен на то, чтобы используя особенно архивные документы и периодические издания раскрыть отражение инноваций в области образования в провинции Алашехир от Танзимата до периода конституционной монархии.

Ключевые слова: Маниса, Алашехир, Образование, Начальная школа, Рушдие, Медресе, Мусульманин, Не мусульманин

Получено: 10/11/2018

Принято: 10/12/2018

Doğtekin

Giriş

Bu çalışma, Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesi ile II. Meşrutiyet arasındaki dönemde eğitimdeki modernleşme sürecinin Alaşehir ölçeğindeki yansımalarını görmeyi ve 1839-1908 yılları arasını kapsayan dönem içerisinde, Alaşehir Kazası'nın eğitim durumunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgeleri, temettüat defterleri, başta hurufat defterleri olmak üzere Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi belgeleri, Aydın Vilayeti Salnameleri, Maarif-i Umumiye Nezareti Salnameleri ve seyahatnamelerin kaynak olarak kullanıldığı çalışmada; Alaşehir Kazası'ndaki eğitimin ve eğitim kurumlarının XIX. yüzyıl ortalarındaki durumu ile bu kurumlardaki görevliler ve öğrenci sayıları hakkında bilgiler verilmiştir. Yöntem olarak ise kazanın eğitim yapısının mümkün olduğunca Alaşehir'in de bağlı bulunduğu Saruhan (Manisa) Sancağı ve kazaları ile kıyaslama yoluna gidilmiştir. İdari bakımdan XIX. yüzyıla kadar Aydın Sancağı'na bağlı bir kaza olarak mevcut durumunu koruyan Alaşehir, 1867 yılına gelindiğinde ulaşım kolaylığı nedeniyle Saruhan (Manisa) sancağına bağlanmıştır.¹Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için incelediğimiz dönem içerisindeki Alaşehir Kazası'nın nasıl bir demografik yapıya sahip olduğunun bilinmesi gerekir. Bu soruya kaza merkezine ait nüfus defterleri, temettüat defterleri, seyahatnameler ve Aydın Vilayeti Salnamelerinde yer alan bilgilere göre cevap vermek mümkündür. XVI. yüzyılın ilk yarısına ait 166 numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri'ne (H.937-M.1530) göre, Alaşehir kaza merkezinde 9'u Müslüman, 6'sı gayrimüslim olmak üzere toplamda on beş mahalle ve yaklaşık 3010 nüfus bulunmaktadır. Bu nüfusun 2285'kişisi Müslümanlardan, 725 kişisi ise gayrimüslimlerden oluşmaktadır.²Tarihsel süreç içerisinde Alaşehir'e uğrayarak burayla ilgili gözlem ve değerlendirmelerini ifade eden bazı seyyahların vermiş olduğu bilgiler de Alaşehir Kazası'nın nüfusunu ortaya koyabilmemiz açısından oldukça önemlidir. Söz konusu seyyahlardan Alaşehir'i ziyaret edenler içerisinde belirleyebildiğimiz ilk kişi Evliya Çelebi'dir. XVII. yüzyılın ikinci yarısında Alaşehir'e uğrayan Çelebi, şehirde kale içerisinde 24 mahalle ve 2070 toprak örtülü evin ve 16 mektebin yer aldığını ifade etmiştir.³ Çelebi'nin belirttiği hane sayısı dikkate alındığında Alaşehir'de yaklaşık olarak 10 bin nüfusun

¹ Feridun Emecen, "Alaşehir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.2, Ankara: TDV Yay., (1989): 343.; Muzaffer Tepekaya, "Osmanlı'da Bir Yerel Yönetim Örneği: Alaşehir Kazası (1878-1908)," *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sy.2 (2006): 81.; Gülin Erdem, "Kastamonu, Aydın, Hüdavendigâr ve Ankara Vilayetlerinin İdari Taksimatı (1272 h./ 1855-6 ile 1328 h./1910-1)", Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, 2001, 24-27.

² *166 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530)*, Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, 1995, 446-447.

³ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1985, 8:516.

bulduğunu söyleyebiliriz. Feridun Emecen de Evliya Çelebi'den yaklaşık bir yüzyıl sonra yani 18. yüzyılın ortalarında şehrin nüfusunun 7-8 bin olduğunu zikretmektedir.⁴ 1831 yılında yapılan ilk nüfus sayımına göre halk, İslam ve reaya olmak üzere iki gruba ayrılmış olup, kazanın Müslüman erkek nüfusu 6374, gayrimüslim Rum erkek nüfusu ise 911 olmak üzere toplam nüfus 7845 olarak kaydedilmiştir.⁵ Emecen'in 18. yüzyılın ortalarında şehrin nüfusunu 7-8 bin olarak göstermesi göz önüne alındığında geçen süre zarfında kayda değer bir demografik değişikliğin olmadığını söyleyebiliriz. 1834 yılında Alaşehir'i ziyaret eden Charles Texier de, bir asır önce 7-8 bin olarak tahmin edilmiş olan şehir nüfusunun sayı bakımından değişmemiş olduğunu belirtmektedir. Texier'e göre şehir, etrafından büyümektedir ve kale surları içerisindeki mahalleler hep doludur. Hıristiyanların nüfusu ise 3.000 kadardır.⁶ 1251/1835 tarihli nüfus defterinde yer alan bilgilere göre ise Alaşehir kaza merkezinde 20 mahalle ve 1345 hane bulunmakta olup, nüfusunun 6714 olduğu tahmin edilmiştir. Bunun 4701'kişisini Müslümanlar, 2013 kişisini ise gayrimüslimler oluşturmaktadır.⁷ 1844/1845 yılları için, Alaşehir nüfusunun tespiti bakımından nüfus defterlerinden sonra en önemli kaynak olarak temettüat defterleri karşımıza çıkmaktadır. Bu defterler, Alaşehir'in sosyal ve iktisadi tarihini ortaya koyabilmek adına da oldukça kıymetli bilgiler ihtiva etmektedirler. Bu defterlerde yer alan bilgilere göre Alaşehir'de 21 mahalle bulunmakta olup, bu mahallelerin 16'sında Müslümanlar, 5 tanesinde ise gayrimüslimler ikamet etmektedir. Bu mahallelerden Kazgani, Debbaghane, Ab-ı berd, Balani, Eski Çarşı, Katip Ali, Ilıca, Tepecik, Cami-i Kebir, Kadı Sinan, Şeyh Sinan, Yaviler, Arslan Fakı, Karaağaç, Elhizar, ve İbrahim Çelebi Müslümanlara; Güzel Papas, Turunçlu, Kiremitli, Perakende ve Hızır İlyas ise gayrimüslimlere ait mahallelerdendir.⁸ Alaşehir'de Müslümanların oturdukları 16 mahallede yer alan hanelerin toplamı 1069 iken, gayrimüslimlerin ikamet ettikleri beş mahalledeki hanelerinin toplamı ise 318'dir. Barkan'ın yöntemine göre her hanede 5 kişinin yaşadığını varsayarsak Müslümanların nüfusu 5345, gayrimüslimlerin⁹ nüfusu ise 1590

⁴ Emecen, "Alaşehir," 343.

⁵ Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Ankara: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü yayınları, 1997, 126-129.

⁶ Charles Texier, *Küçük Asya*, Çev. A. Suad, Ankara, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, 2002, 84.

⁷ BOA., NFS.d., 2971

⁸ Alaşehir merkezdeki mahallelere ait temettüat defterlerinin numaraları şunlardır: BOA., ML.VRD.TMT., Defter No: 1403 (Kazgani), 1409 (Debbaghane), 1412 (Ab-ı Berd), 1414 (Balani), 1418 (Eski Çarşı), 1423 (Katip Ali), 1425 (Ilıca), 1427 (Tepecik), 1430 (Cami-i Kebir), 1431 (Güzel Papas/Gayrimüslim), 1432 (Kadı Sinan), 1434 (Turunçlu/Gayrimüslim), 1435 (Kiremitli/Gayrimüslim), 1438 (Şeyh Sinan), 1441 (Perakende/Gayrimüslim), 1446 (Yaviler), 1459 (Arslan Fakı), 1460 (Karaağaç), 1462 (Hızır İlyas/Gayrimüslim), 1465 (Elhizar), 1467 (İbrahim Çelebi)

⁹ 19.yüzyılın ortalarında Amerikan Protestan misyonerlik teşkilatı Amerikan Board'ın Osmanlı Devleti'ndeki yürütmekte olduğu eğitim faaliyetleri ve açmış olduğu eğitim

Doğtekin

kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda kazanın toplam nüfusu ise 6935'dir. XIX. yüzyılın son çeyreği ile XX. yüzyılın ilk yıllarını kapsamı bakımından Aydın Vilayeti Salnameleri de Alaşehir'in sosyo-ekonomik ve demografik yapısını aydınlatmak bağlamında önem arz etmektedir. 1311/1893 tarihli salnameye göre kaza merkezinin toplam nüfusu 9165 olup, bunun 4745'ini erkek nüfus; 4420'sini ise kadın nüfus oluşturmaktadır.¹⁰ 1326/1908 yılına ait vilayet salnamesinde ise toplam nüfus 9780'dir. 6642'si Müslümanlardan, 3138 kişisi ise gayrimüslimlerden oluşmaktadır.¹¹

Dâhiliye Nezareti Sicil-i Nüfus İdaresi Umumiyesi Müdüriyeti, Memalik-i Osmaniye'nin 1912 yılı (H.1330) nüfus verilerine göre ise Alaşehir Kazası'nın merkez Nüfusu toplam 9.780 olup, bunun 6642'si Müslüman, 3120'si Rum, 17'si Ermeni ve 1 kişisi de Süryani nüfustan oluşmaktadır.¹² Bu bilgiler 1908 yılı Aydın Vilayeti salnamesi'ndeki kaza merkezi nüfus verilerinin aynısıdır.¹³ Buna göre 4 yıllık süre zarfında şehrin merkez nüfusunda herhangi bir değişiklik yaşanmadığını ya da aynı verilerin daha sonra yeniden kullanıldıklarını söyleyebiliriz. Bir şehrin sahip olduğu eğitim kurumları ve nitelikleri ile bu kurumlara devam eden öğrenci sayıları, aynı zamanda o şehrin gelişmişlik düzeyinin de önemli göstergelerinden birisidir. Aydın Vilayeti Salnameleri'nde Alaşehir Kazası'nın eğitim yapısı hakkında bize fikir verecek önemli bilgiler bulunmaktadır. Vilayet salnamelerinde kazanın eğitim işleri ile ilgilenmek üzere bir maarif komisyonunun kurulduğu görülmektedir. Alaşehir Kazası'nda bu komisyonun varlığına ilk olarak 1881 yılında rastlamaktayız. Komisyonunda, bir reis ve en az 3 en fazla 5 aza ile bir kâtip görev yapıyordu. 1299/1881 yılı itibarıyla maarif komisyonunda reis olarak Hacı Mustafa Efendi ve aza olarak Eyüp ve Ahmet Nuri Efendiler görev yaparken, kâtip olarak ise Hacı Mehmet Efendi bulunmaktaydı.¹⁴ Komisyon üyeliğine gayrimüslimlerin de tayin edilmesi mümkün iken, azaların tamamen Müslüman üyelerden teşekkül ettiğini görmekteyiz. Ayrıca kaza merkezlerinde bu komisyonlara kaymakamların başkanlık etmesi esasken, Alaşehir Kazası'nda kaymakamların maarif komisyonlarına en azından

---

kurumları hakkında daha detaylı bilgi almak için bkz: Fusun Çoban Döşkaya, "Amerikan Board ve Misyoner Corinna Shattuck'un Urfa Faaliyetleri", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* 5, sy.14 (2018): 84-119; Türkmen Törelî- Fusun Çoban Döşkaya, "Amerikan Board Misyoneri Olive L. Parmelee Andrus ve Mardin", *Geçmişten Günümüze Tarihten İzler*, Ankara: Berikan Yayınevi, 2018, 201-249.

¹⁰ Salname-i Vilayet-i Aydın, İzmir : Vilayet Basımevi, 1311, 312.

¹¹ Salname-i Vilayet-i Aydın, İzmir, Vilayet Basımevi, 1326, 613.

¹² BOA., DH.SNN. 44/1

¹³ SVA. 1326, 613.

¹⁴ Salname-i Vilayet-i Aydın, İzmir: Vilayet Basımevi, 1299, 193.

1881-1908 yılları arasında hiçbir şekilde başkanlık etmedikleri görülmektedir.¹⁵

Aşağıda, yukarıda belirttiğimiz kaynaklardaki bilgiler doğrultusunda Tanzimat Fermanı'nın ilanından II. Meşrutiyet'e kadar olan süreçte kazadaki mevcut eğitim kurumları ile öğrenci sayıları hakkında bilgiler verilmiştir. Daha öncede değindiğimiz üzere Alaşehir'de Müslümanların dışında gayrimüslim unsur olarak Rumlar da bulunmaktaydı. Çalışmanın bundan sonraki kısmında önce Müslümanlara sonrasında ise Rumlara ait iptidai ve rüşdiye mektepleri ile ilgili bilgiler verilmiştir.

1. Alaşehir İptidai Mektebi

Alaşehir kaza merkezindeki iptidai mektepleri hakkında bilgi vermeden önce sıbyan mekteplerinin, sonrasında ise iptidai mekteplerinin eğitim kurumları olarak nasıl bir niteliğe sahip bulduklarıyla ilgili bilgiler vermek daha yararlı olacaktır. Sıbyan mektepleri “sabi” adı verilen 5-6 yaşlarındaki kız ve erkek çocukların eğitim ve öğretimi amacıyla açılan ilk tahsil kurumlarıdır.¹⁶ Osmanlılar, kendilerine Selçuklular ve diğer İslam ülkelerindeki mektep veya küttab denilen ilköğretim düzeyindeki okulları örnek almışlardır. Bu okulların adı vakfiyelerde darüthalim, mektep, mektephane, muallimhane ve darüilm şeklinde geçmekte olup, halk arasında ise bunlara mahalle mektebi veya sıbyan mektebi denilmekteydi. Her mahallede ve hemen hemen her köyde mevcut olan bu okullar genellikle camilere bitişik bir şekilde inşa edilirler, bazen de caminin bir köşesinde eğitim öğretim faaliyetlerini yürütürlerdi. Devlet adamları veya zengin kimselerin vakıflar aracılığıyla kurdukları bu okulların giderleri de vakıf gelirleriyle karşılanırdı.¹⁷ Dini ve sosyal yönü ağır basan sıbyan mektepleri ve medreseler, devlet denetimi ve sorumluluğundan uzak, bağımsız öğretim kurumlarıydılar. Başlangıç aşamasında güçlü olmaları bu konumlarından ve vakfa bağlı olmalarından ileri geliyordu. Bireysel ve ezberci bir eğitimin hâkim olduğu sıbyan mektepleri, öğrencilerine Kur'an okumak, namaz kılmayı ve namaz esnasında okunacak ayet ve duaları öğretmek ve birazda yazı yazdırmak gibi üç amacı gerçekleştirmeye yönelik olarak kurulmuşlardı.¹⁸ Temel dini bilgiler ve uygulamaların da öğretildiği sıbyan mekteplerinde, çocukların hafız olması ana babaların genellikle

---

¹⁵ Alaşehir Maarif Komisyonunda görevli reis, kâtip ve azaların isimleri için bkz. Tablo: 31, Abdullah Doğtekin, 'Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Alaşehir (1839-1908),' Doktora Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, 2015, 200-201.

¹⁶ Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, İstanbul: Eser Matbaası, 1977, 1:82.

¹⁷ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1993'e)*, İstanbul: Kültür Koleji Yayınları, 1994, 72.; Bayram Kodaman ve Abdullah Saydam, “Tanzimat Devri Eğitim Sistemi”, *150. Yılında Tanzimat*, Ankara: 1992, 9-10.

¹⁸ Ergin, *Maarif Tarihi*, 86.

Doğtekin

özlemleri olduğu için ebeveynin istemesi durumunda çocuk hafızlığa da çalıştırılır ve Kur'an-ı Kerim tamamen ezberlettirilirdi.¹⁹Eğitim öğretim materyalleri açısından da oldukça yetersiz olan sıbyan mekteplerinin öğretmen kaynağı çoğunlukla medrese mezunlarından oluşmaktaydı. Bununla birlikte medrese mezunlarının yetersiz kaldığı durumlarda çoğunlukla imam, müezzin ve kayyum gibi okuma yazma bilen kimseler de kendi görevlerinin yanı sıra eğitimcilik görevlerini de yürütmekteydiler.²⁰ Her ne kadar imparatorluğun sonuna kadar varlıklarını sürdürseler de kendilerini yenilemeyip geleneksel özelliklerini muhafaza eden ve medrese ile ulema çevrelerinin nüfuzu altında kalan bu okullardan istenilen düzeyde verim alınamamıştır. Sıbyan mekteplerinde yapılacak değişim ve dönüşümle ilgili ilk esaslı adımlar ise 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile atıldı. Tanzimat bürokratlarının belirlediği yeni ilköğretim siyasetine göre sıbyan mekteplerinin dışında iptidai adı verilen yeni ilköğretim okullarının açılmasına karar verildi. Ulema ve medrese çevrelerinin güçlü bir şekilde etkisi altında bulunan sıbyan mekteplerinden umutsuz olan yönetim bu okullardan bir anda da vazgeçemedi ve buraları yavaş yavaş ve muhafazakâr yapının dikkatini çekmeden usul-ü cedit üzere eğitim veren bir duruma getirmeyi amaçladı.²¹Eğitim tarihimizde usul-ü cedit kavramı öğretmenlerin geleneksel eğitim öğretim metotlarını bırakıp yeni ve etkili öğretim yöntemlerini tatbik etmesi anlamına geliyordu. Bunun yanında kavram ders araç ve gereçleri konusundaki yenileşmeyi de ihtiva ediyordu. Bununla birlikte II. Abdülhamit dönemine kadar olan süreçte usul-ü cedidenin uygulandığı iptidai mekteplerinde istenilen sonuç alınamamıştır. Bu durumun en önemli nedenini Tanzimatçıların rüştüyeleri sıbyan ve iptidai mekteplerine tercih etmeleri oluşturmaktadır. II. Abdülhamit dönemine gelindiğinde ise usul-ü cedit hareketinin ilerleme kaydettiğini ve yeni açılan ilkokullar için mekatip-i iptidaiye, iptidai mektepler veya usul-ü cedide mektepleri tabirlerinin kullanıldığını görmekteyiz. Evkaf nezaretine bağlı olarak varlıklarını sürdüren ve eski statülerini devam ettiren okullara ise sıbyan mektepleri veya usul-ü atika mektepleri denilmekteydi. İptidai mektepleri ise artık maarif nezaretine bağlıydılar.²² Böylece eğitim sisteminde ilköğretim düzeyinde ikili bir yapı ortaya çıktı ve bu ikili yapı belirli bir süre ve çatışma içerisinde devam etmek zorunda kaldı.1881 yılına gelindiğinde sıbyan mektepleri kavramını zihinlerden silip, iptidai tabiri ile ilköğretime yeni ve farklı bir bakış açısı getirmek isteyen maarif nezareti, 1879 yılında oluşturulan “Mekatib-i Sıbyaniye” dairesinin ismini “Mekatip-i İptidaiyye” dairesi olarak değiştirdi. Böylece Osmanlı yönetimi, ilköğretimde ağırlığı usul-ü cedit

¹⁹ Akyüz, *Eğitim Tarihi*, 73.

²⁰ Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Ankara: TTK. Yayınları, 1991, 58.

²¹ Kodaman, *Abdülhamid Devri*, 67.

²² Akyüz, *Eğitim Tarihi*, 196.

üzere eğitim veren okullara kaydırıldığını göstermiş oluyordu.²³ İlköğretimdeki bu yeniliğe uygun olarak Alaşehir’de de Müslüman ve Gayrimüslim erkek ve kız çocuklarına yönelik iptidai mektepleri açılmıştır.

Aşağıdaki tabloda Alaşehir İbtidai Mektebi’nde görev yapan muallimler ve bevvaplar ile öğrenci sayıları hakkında bilgiler verilmiştir.

Tablo 1: Yıllara Göre Alaşehir İbtidai Mektebinde Görev Yapan Muallimler, Bevvaplar ve Öğrenci Sayıları²⁴

Yıl	Muallim-i Evvel	Muallim-i Sani	Muallim-i Salis	Bevvap	Öğrenci Sayısı
1299/1881	Mehmet Efendi	Ali Zühdü Efendi	–	–	–
1300/1882	Ata Efendi	? Efendi	–	–	–
1301/1883	Ali Zühdü Efendi	–	–	Ali Efendi	340
1302/1884	Ali Zühdü Efendi	Hasan Efendi	–	Ali Efendi	110
1303/1885	Zühdü Efendi	Hasan Efendi	–	–	–
1304/1886	Zühdü Efendi	Hasan Efendi	–	–	–
1306/1888	Zühdü Efendi	Hasan Efendi	–	–	–
1308/1890	Zühdü Efendi	Hasan Efendi	Ahmet Efendi	Ali Ağa	–
1311/1893	Zühdü Efendi	Hasan Efendi	–	–	–
1312/1894	Zühdü Efendi	Hasan Efendi	–	–	–
1313/1895	Zühdü Efendi	Hasan Efendi	–	–	–
1314/1896	Zühdü Efendi	Hasan Efendi	–	–	–

Alaşehir’de iptidai mektebinin ilk olarak ne zaman açıldığıyla ilgili elimizde bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Aydın Vilayeti Salnameleri’nde 1881 tarihinden itibaren Alaşehir Kazası’nda bir iptidai mektebinin var olduğunu, muallim-i evvel olarak Mehmet Efendi’nin, yardımcısı olarak da Ali Zühdü Efendi’nin görev yaptığını görmekteyiz. Alaşehir rüştiyesine ait ilk bilgilere de 1878 yılı vilayet salnamesinde rastlanmasına rağmen²⁵ rüştiyenin 1875 yılında bu tarihten çok daha önce açıldığını görmekteyiz.²⁶ Bu nedenle Alaşehir Mekteb-i İptidaisinin de 1881 yılından önce açılmış olması kuvvetle muhtemeldir.

1671 yılında şehri ziyaret eden Evliya Çelebi, Alaşehir’de 16 mektebin varlığından söz etmektedir.²⁷ Tahminimize göre bu okullar camilerin hemen yanında yer alan sıbyan mektepleridir. Fakat Evliya Çelebi bu okulların mahiyeti hakkında herhangi bir bilgi vermediği gibi Alaşehir’deki azınlıkların eğitim durumlarına da değinmemiştir. Alaşehir Kazası’nda incelediğimiz dönemde sıbyan mekteplerinin varlığıyla ilgili ilk

²³ Tayfur Erdoğan, Maarif-i Umumiye Nezareti Teşkilatı, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, sy.52, (1996): 212.

²⁴ Tablodaki bilgiler belirtilen yıllara ait Aydın Vilayeti Salnamelerinden alınmıştır.

²⁵ Salname-i Vilayet-i Aydın, İzmir: Vilayet Basımevi, 1296, 118.

²⁶ BOA., MF.MKT. 39/122, 21 C 1293/13 Temmuz 1876

²⁷ Çelebi, *Seyahatname*, 516.

Doğtekin

bilgilere ise 1215/1800 yılında rastlamaktayız. Bu tarihte Balderenler Mektebi adı verilen sıbyan mektebinde muallim-i sıbyan olarak Abdullah Bin Abdurrahman isimli bir kişi görev yapmaktadır. Vefat etmesi üzerine ise yerine oğlu Abdurrahman muallim olarak görevlendirilmiştir. 1234/1818 yılında, Kurt Eşik Zaviyesinin bitişiğinde bulunan sıbyan mektebinin muallimi olarak ise Hafız Hüseyin bin Süleyman yer almaktadır. Yine 1239/1823 yılında, Cami-i Kebir Mahallesi'nde yer alan El-Hac İbrahim Paşa Camisinin avlusunda bulunan sıbyan mektebinde muallim olarak El-Hac Hafız Mehmet görev yapmaktadır. Onun vefat etmesi üzerine ise yerine oğlu Ali Bin Hafız Mehmet görevlendirilmiştir. Bu görevlilerin ücretleri ise adı geçen caminin ismiyle kurulmuş olan vakıf tarafından karşılanmaktadır.²⁸ Camide hatip olarak görevlendirilen kişilerin muallim-i sıbyan olarak da görev yaptıkları kayıtlardan anlaşılmaktadır. Alaşehir'in Karaağaç Mahallesi'nde bulunan Kadı Şeyh Camisinin bahçesinde yer alan sıbyan mektebi bu duruma bir örnek teşkil etmektedir. 1242/1826 yılında bu görev için Hafız Seyyid Hüseyin bin Seyyid Mehmed tayin edilmiştir. Bu zatın vefatından sonra ise oğlu Seyyid Hüseyin bu göreve getirilmiştir. Yine bu mektebin giderleri ve muallimlerinin ücretleri de Kadı Şeyh Camii Vakfı tarafından karşılanmaktadır.²⁹ Temettüat defterlerinde de sıbyan mekteplerinde görev yapan muallimler hakkında bilgiler bulunmaktadır. Defterlerden 9 muallim-i sıbyanın ismi tespit edilebilmiş olup, bunlardan 6 tanesi Müslüman, 3 tanesi ise gayrimüslim muallimdir. Müslüman muallimlerden 4 tanesi sadece muallimlik yaparken,³⁰ 2 tanesi ise imamlik ile beraber bu görevi yerine getirmektedir.³¹ Aynı şekilde gayrimüslim sıbyan muallimlerinden de 2 kişi yalnızca bu görevi ifa ederken,³² 1 tanesi de papazlık ile birlikte sıbyan muallimliği görevini icra etmektedir.³³

Tanzimat devrinde fikirlerde ve kurumlarda meydana gelen ikilik ilköğretim politikasına da yansımış ve bu durumun bir tezahürü olarak ilköğretim, sıbyan mektebi ve iptidai mektebi olarak ikiye ayrılmıştı. Usul-ü Atika denilen geleneksel yöntemlerle eğitim veren sıbyan mekteplerinde kökten bir reform hareketini başlatmak medrese ve ulema çevreleriyle geniş halk kitlelerinin tepkisine yol açabileceğinden bu çevrelerin desteğini kaybetmek istemeyen yönetim sıbyan mekteplerinde uzlaştırıcı bir siyaset

²⁸ V.G.M.A., Hurufat Defteri No: 535, s.43

²⁹ V.G.M.A., Hurufat Defteri No: 535, 43

³⁰ BOA., ML.VRD.TMT.d., 1412, s.15., Hane 41; BOA., ML.VRD.TMT.d., 1427, 6., Hane 32; BOA., ML.VRD.TMT.d., 1430, s.15., Hane 83; s. 19., Hane 112

³¹ BOA., ML.VRD.TMT.d., 1430, s.7., Hane 1; BOA., ML.VRD.TMT.d., 1438, 5., Hane 1

³² Bu Gayrimüslim muallimlerden biri Turunçlu mahallesinde oturan Mumyakkazoğlu Mihail, diğeri ise Kiremitli Mahallesinde ikamet etmekte olan Poskol oğlu Yuri'dir. BOA., ML.VRD.TMT.d., 1434, s.4., Hane 2; BOA., ML.VRD.TMT.d., 1435, s.6., Hane 14

³³ Hem papazlık hem de muallim-i sıbyanlık görevlerini birlikte yürüten kişi Turunçlu Mahallesinde oturan Baba Estero Oğlu Yani'dir. BOA., ML.VRD.TMT.d., 1434,19., Hane 46

takip ederek dini eğitimle birlikte, usul-ü cedide denilen bir programı birlikte uygulamaya karar verdi. Bununla birlikte iptidai mektepleri de sıbyan mektepleriyle birlikte varlıklarını sürdürmeye devam ettiler. Fakat maarif nezareti ilköğretim alanında görülen bu ikili yapıya son vermek için 1882 yılından itibaren ağırlığı iptidai mekteplerine vermeye başlamıştır.³⁴ 1894 yılında şehre gelen Cuinet, Alaşehir’de belirtilen tarihte 20 adet iptidai mektebinin var olduğunu belirtmektedir. Cuinet’e göre camilerin birer eklentisi durumunda bulunan bu okullardan Alaşehir Mekteb-i İptidaisinde 150 öğrenci öğrenim görmekteydi.³⁵ 1908 yılı salnamesinde ise Alaşehir’deki iptidailerde verilen eğitimin usul-ü cedide üzere olduğu belirtilmiştir.³⁶

Yukarıdaki tabloda da belirtildiği üzere, 1882 yılında Alaşehir İptidaisi’nin muallim-i evvelliğine Mehmet Efendi’nin yerine Ata Efendi’nin getirildiği görülmektedir.³⁷ Ata Efendi yaklaşık bir yıl görev yaptıktan sonra yerine 1883 senesinde muallim-i evvel yardımcısı olarak görev yapan Ali Zühtü Efendi tek öğretmen olarak görev yapmış olup, Ali Efendi ismindeki bir kişi de ilk kez bevvap (hademe) olarak göreve başlamıştır.³⁸

Tablo 2: Yıllara Göre Manisa Sancağı Kazalarında Bulunan İptidai Mekteplerinin Öğrenci Sayıları³⁹

Kazalar Yıllar	Alaşehir	Kırkağaç	Demirci	Salihli	Turgutlu	Kula	Akhisar	Gördes	Soma
1300/1882	-	300	-	-	-	-	-	-	-
1301/1883	340	-	-	-	-	-	-	-	-
1302/1884	110	214	-	-	-	-	-	40	-
1303/1885	-	-	-	-	200	-	-	-	-
1304/1886	-	275	-	-	-	-	-	-	-
1305/1887	-	-	85	-	-	-	-	-	-
1306/1888	-	-	93	-	-	-	-	-	-
1307/1889	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1308/1890	-	368	-	-	-	-	-	-	-
1311/1893	-	350	-	-	-	-	-	-	-
1312/1894	-	350	-	-	-	-	-	-	-
1313/1895	-	350	-	-	-	-	-	72	-
1314/1896	-	350	-	129	-	-	-	72	-
1315/1897	-	350	80	150	216	-	341	171	105
1316/1898	-	250	112	112	260	-	332	188	105
1317/1899	-	200	94	159	260	-	293	259	105
1319/1901	-	-	94	-	-	-	-	-	-
1320/1902	-	305	82	175	260	70	175	74	105

³⁴ Kodaman, *Abdülhamid Devri*, 68-69.

³⁵ Vital Cuinet, *La Turquie D’Asie (Geographie, Administrative, Statistique, Descriptive Et Raisonnee De Chaque Province De L’Asie Mineure)* Tome Troisieme, Paris: Ernest Lerouks Editeur, 1894, 3:573.

³⁶ SVA. 1326, s.611.

³⁷ Salname-i Vilayet-i Aydın, İzmir: Vilayet Basımevi, 1300, 189.

³⁸ Salname-i Vilayet-i Aydın, İzmir: Vilayet Basımevi, 1301, 153.

³⁹ Tablodaki bilgiler belirtilen yıllara ait Aydın Vilayeti Salnamelerinden alınmıştır.

Doğtekin

1321/1903	-	-	82	-	-	-	-	-	-
1323/1905	-	285	255	182	260	-	359	227	110
1326/1908	-	350	180	195	287	-	357	222	110

1883 yılına kadar Alaşehir İptidaisinin öğrenci sayısı hakkında hiçbir bilgi verilmemişken, ilk bilgilere 1883 yılı Aydın Vilayeti Salnamesi'nde rastlamaktayız. Belirtilen yılda iptidainin öğrenci sayısı 340 olup, bu rakam Manisa Sancağı'nın diğer kazalarıyla karşılaştırıldığında oldukça önemli bir oran olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴⁰ Örneğin 1882 senesinde Kırkağaç İptidai Mektebi'nin öğrenci sayısı 300 iken, 1884'de Gördes İptidaisinde 40, 1885'de Turgutlu'da 200 ve 1887'de Demirci iptidaisinde bu sayı 85'tir.⁴¹ Belirtilen bilgiler göz önüne alındığında Alaşehir Mekteb-i İptidaiyyesi'nin öğrenci sayısının oldukça kalabalık ve binasının da büyük olduğu anlaşılmaktadır.1883 yılında muallim-i evvelliğe atanan Ali Zühtü Efendi'nin 1897 yılına kadar bu görevi sürdürdüğünü görmekteyiz. Alaşehir İptidaisi'nde muallim-i sani olarak görev yapan Hasan Efendi ise 1883-1897 yılları arasında Ali Zühtü Efendi ile birlikte bu görevini kesintisiz olarak sürdürmüştür.⁴² Alaşehir İptidaisinin öğrenci sayısı 1884 yılında 340'tan 110'a inerek hemen hemen üçte bir oranına düşmüştür.⁴³ Öğrenci sayısındaki bu ani ve yoğun düşüşün neden kaynaklandığı hakkında bir bilgiye rastlanılmamıştır. 1896 yılı da dâhil Alaşehir İptidai Mektebi'nde görevli muallimlerin, bevvapların isimlerine Aydın Vilayeti Salnamelerinde yer verilmişken 1897 yılından itibaren belirtilmemiştir. Bu tarihten itibaren Aydın Vilayeti Salnamelerinde Alaşehir Kazası'nda bulunan iptidai mekteplerinin genel sayısı, kız ve erkek öğrencilerin ayrı ayrı sayıları ve genel toplamları verilmiştir. Bu nedenle Alaşehir İptidaisinin 1897 senesi sonrası öğrenci sayıları hakkında bir fikrimiz bulunmamaktadır. Kaldı ki 1897 senesi öncesine ait öğrenci sayılarıyla ilgili veriler ise sadece 1883 ve 1884 yıllarına aittir.

1890 yılında muallim adedinin üçe çıktığı gözlemlenmektedir. Bu tarihte yine muallim-i evvel olarak Ali Zühtü Efendi ve muallim-i sani olarak Hasan Efendi görev yaparken, muallim-i salis olarak ise Ahmet Efendi'nin göreve başladığı görülmektedir.⁴⁴ Fakat bu durum sadece 1890 yılı için geçerlidir. Diğer yıllar ise iptidai mektebinde yine iki öğretmenin görev yaptığı görülmektedir.

⁴⁰ SVA. 1301, 153.

⁴¹ Bkz. Tablo 2: Yıllara Göre Manisa Sancağı Kazalarında Bulunan İbtidai Mekteplerinin Öğrenci Sayıları

⁴² Bkz. Tablo 1: Yıllara Göre Alaşehir İbtidai Mektebinde Görev Yapan Muallimler, Bevvaplar ve Öğrenci Sayıları

⁴³ Salname-i Vilayet-i Aydın, İzmir: Vilayet Basımevi, 1302, 139.

⁴⁴ Salname-i Vilayet-i Aydın, İzmir: Vilayet Basımevi, 1308, 140.

Tablo 3: Yıllara Göre Manisa Sancağı Kazalarında Bulunan İptidai Mekteplerinin Öğretmen Sayıları⁴⁵

Kazanın Adı	1300/1882	1301/1883	1302/1884	1303/1885	1304/1886	1305/1887	1306/1888	1307/1889	1308/1890	1311/1893	1312/1894
Alaşehir	2	1	2	2	2	2	2	-	3	2	2
Kırkağaç	3	-	4	4	3	-	3	-	5	4	4
Demirci	-	-	3	4	2	3	2	3	2	2	2
Salihli	-	-	2	2	2	-	3	-	3	5	3
Turgutlu	-	-	-	4	3	-	3	-	3	4	3
Kula	-	-	-	-	-	-	3	-	2	4	4
Akhisar	-	-	-	4	4	-	4	-	4	4	4
Gördes	-	-	2	3	-	-	2	-	-	-	-
Soma	3	-	4	4	3	-	2	-	2	2	2
Kazanın Adı	1313/1895	1314/1896	1315/1897	1316/1898	1317/1899	1319/1901	1320/1902	1321/1903	1323/1905	1326/1908	
Alaşehir	2	2	-	-	-	-	-	-	-	-	
Kırkağaç	4	4	2	2	2	-	5	-	3	3	
Demirci	2	2	3	3	2	2	2	2	3	3	
Salihli	3	3	2	2	2	-	2	-	2	3	
Turgutlu	3	3	3	3	3	-	4	-	4	4	
Kula	4	4	6	6	4	-	5	5	5	5	
Akhisar	4	4	3	3	3	-	3	-	4	4	
Gördes	1	1	1	1	1	-	1	-	1	2	
Soma	2	2	2	2	2	-	2	-	3	3	

Manisa Sancağı kazalarında bulunan iptidai mekteplerinin öğretmen sayılarını gösteren tablo incelendiğinde Alaşehir İptidaisinde görev yapan öğretmen sayısının Gördes Kazası dışında sancağın diğer kazalarına nazaran daha az olduğu gözlemlenmektedir. Alaşehir'e hem hudut olan Kula'da bu

⁴⁵ Tablodaki bilgiler belirtilen Yıllara ait Aydın Vilayeti Salnamelerinden alınmıştır

Doğtekin

sayı dört beş civarında olup 1897 ve 1897 yıllarında altı öğretmeni bulurken, Salihli’de bu sayı ortalama üç olup 1893 yılında beş öğretmene ulaşmıştır. Turgutlu’da ise iptidai mektebinde görevli öğretmen ortalaması üç olup bu sayı 1902-1908 yılları arasında dört olarak yer almaktadır. Akhisar ve Kırkağaç kazalarında da yaklaşık öğretmen sayısı dört olarak belirtilmektedir.⁴⁶Alaşehir Kazası’nda ise 1882-1897 yılları arasında görev yapan öğretmen sayısı Aydın Vilayet Salnamelerinde yer alırken 1897 yılından sonra bu konuda bilgi bulunmamaktadır. Bu yıllar arasındaki veriler incelendiğinde Alaşehir İptidai Mektebi’nde 1883 yılında bir, 1890 yılında ise 3 öğretmen bulunmaktadır. Diğer yıllardaki öğretmen sayısı ise 2’dir.⁴⁷

Tablo 4: Alaşehir’de Bulunan İbtidai Mektepleri ile Bu Mekteplerde Okuyan Kız ve Erkek Öğrencilerin Sayıları:⁴⁸

Yıl	Mekteb Adedi	Şakirdan		
		Zükur	İnas	Yekun
1315/1897	43	1269	268	1537
1316/1898	43	1283	274	1557
1317/1899	43	1196	271	1467
1319/1901	45	760	176	936
1320/1902	45	760	176	936
1321/1903	45	760	176	936
1323/1905	63	1068	258	1326
1326/1908	63	1051	260	1311

Aydın Vilayeti Salnamelerine göre 1897,1898 ve 1899 yıllarında Alaşehir Kazası’nda bulunan iptidai mekteplerinin sayısı 43 iken bu rakam 1901, 1902 ve 1903 senelerinde 45’e, 1905-1908 yıllarında ise 63’e çıkmıştır.⁴⁹ Bu durum II. Abdülhamid döneminde okullaşma ve eğitime iptidai mektebi ölçeğinde ne kadar büyük önem verildiğini göstermektedir. Zira Alaşehir Kazası’nda II. Abdülhamid döneminde 1892 yılında 20 adet iptidai mektebi inşa edilirken aynı tarihte Turgutlu’ya 25, Soma’ya 44, Gördes’e 62 ve Salihli’ye ise 61 adet iptidai mektebi inşa olunmuştur.⁵⁰ Bu rakamlar 1319/1901 tarihli maarif salnamesinde Alaşehir Kaza’sı için 50, Turgutlu ve Soma için 62, Kırkağaç Kaza’sı için ise 44 olarak yer almaktadır.⁵¹İnşa edilen bu mekteplerin Alaşehir Kazası’nın köylerinde olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim 1908 yılına ait Aydın Vilayeti Salnamesinde merkez kazada 36 adet erkek ve 1 adette kızlara mahsus

⁴⁶ Bkz. Tablo 3: Yıllara Göre Manisa Sancağı Kazalarında Bulunan İptidai Mekteplerinin Öğretmen Sayıları

⁴⁷ Bkz. Tablo 1: Yıllara Göre Alaşehir İbtidai Mektebinde Görev Yapan Muallimler, Bevvaplar ve Öğrenci Sayıları

⁴⁸ Tablodaki bilgiler belirtilen yıllara ait Aydın Vilayeti Salnamelerinden alınmıştır.

⁴⁹ Bkz. Tablo 4: Alaşehir’de Bulunan İbtidai Mektepleri ile Bu Mekteplerde Okuyan Kız ve Erkek Öğrencilerin Sayıları

⁵⁰ Maarif Salnamesi, Dersaadet, 1316, 944-945.

⁵¹ Maarif Salnamesi, Dersaadet, 1319, 449-450.

iptidai ile nahiye merkezi olan İnegöl'de 1 adet iptidainin varlığından söz edilmektedir.⁵² Bu verilere göre Alaşehir Kazası'nda her mahallede 1 bazı mahallelerde de 2 iptidai mektebinin olduğu sonucuna varılmaktadır. Köylerde inşa olunan bu mekteplerin masrafları ise iane yoluyla halk tarafından karşılanmaktadır. Açılan bu mekteplerin öğretmen ve bina yetersizliği ve masraflarının devlet tarafından değil halk tarafından karşılanması gibi nedenlerle uzun süreli faaliyet gösteremeyip bir kısmının kapanmak zorunda kaldığını söyleyebiliriz. Zira 1908 tarihli Aydın Vilayeti Salnamesinde Alaşehir Kaza'sı dâhilinde bulunan iptidai mekteplerinin sayısı 63 olarak verilmiştir.⁵³ Oysa açılan mekteplerin sayısı bu rakamın üzerindedir. II. Abdülhamid döneminde ilköğretim siyasetine özel bir önem verilmiş ve bu okullar hem nitelik hem de nicelik yönünden belirli bir düzeye getirilmeye çalışılmıştır. Bu dönemde ilköğretime böyle yoğun bir ilgi gösterilmesinin ana nedeni ise orta ve yüksek dereceli okulların gelişme kaydetmesinin bu şarta bağlı olduğunun anlaşılmış olmasındandır.⁵⁴ II. Abdülhamid döneminde Alaşehir kazası dâhilinde açılan iptidai mekteplerinde sayıca bir artış yaşanmasına rağmen, okul âdetindeki bu artışa paralel olarak öğrenci sayısının artmadığı gözlemlenmektedir. Bu durum toplum nezdinde eğitime hala gereken önemin verilmediğini göstermektedir. Örneğin kaza dâhilinde açılan iptidai mektebi sayısı 1897 yılında 43 ve öğrenci sayısı ise kız ve erkek toplamda 1537 iken, bu rakam 1901 senesinde okul sayısı olarak 45'e çıkarken öğrenci sayısı olarak 936'ya düşmüştür. Okul ve öğrenci sayıları 1902 ve 1903 yıllarında da aynen devam etmiştir. 1908 yılında ise kaza dâhilinde bulunan iptidai sayısı 63'e yükselirken, öğrenci miktarı 1893'de kalmıştır.⁵⁵ Alaşehir Kazası'nda her ne kadar sayıları az olsa da kız öğrencilerin de erkek öğrencilerle birlikte iptidai mekteplerine devam ettiklerini görmekteyiz. Örneğin 1897 senesinde Alaşehir Kazası'nda bulunan iptidai mekteplerine devam eden öğrencilerin 1269 tanesi erkeklerden oluşuyorken, sadece 268'i kız öğrencilerden oluşuyordu. 1908 senesinde ise toplam 1311 öğrenci içerisinde kız öğrencilerin sayısı 260'dı.⁵⁶ Bununla birlikte Alaşehir Kazası'nda inas yani kız iptidaisi ile ilgili ilk bilgilere 1898 yılı Aydın Vilayeti Salnamesi'nde rastlamaktayız. Her ne kadar bu tarihten önce de kız öğrencilerin iptidailere gittiği ile ilgili vilayet salnamelerinde bilgiler mevcutsa da Alaşehir kız iptidaisinin varlığıyla ilgili bilgiler ilk olarak 1898 yılı vilayet salnamelerinde yer almaktadır.⁵⁷

---

⁵² SVA. 1326, 614.

⁵³ SVA. 1326, 611.

⁵⁴ Kodaman, *Abdülhamid Devri*, 67-68.

⁵⁵ Bkz. Tablo 4: Alaşehir'de Bulunan İbtidai Mektepleri ile Bu Mekteplerde Okuyan Kız ve Erkek Öğrencilerin Sayıları

⁵⁶ Bkz. Tablo 4.

⁵⁷ Salname-i Vilayet-i Aydın, İzmir: Vilayet Basımevi, 1316, 400.

Doğtekin

2. Alaşehir Mektebi Rüştîyesi

Sıbyan mekteplerinin yetersizliği hükümetin dikkatini ancak 1838 yılında çekebilmiştir. Yaklaşık yarım asırdır var olan Kara ve Deniz Mühendishaneleri ile Harbiye ve Tıbbiye gibi meslek mekteplerine alınan çocukların yazı yazma ve doğrudan doğruya bir Türkçe kitabı okuma noktasında bile yetersiz olmaları, sıbyan mekteplerinin II. Mahmut devrinde ıslahı yoluna gidilmesine neden oldu ve bunlarla meslek mektepleri arasında üçüncü sınıf bir mektep açılarak buralarda meslek mekteplerine girecek talebinin hazırlanılması düşünüldü.⁵⁸

Önce sıbyan okullarının üstünde sınıf-1 sani okullarının açılmasına karar verilmişken, daha sonra bu okulların adı padişah tarafından rüştîye olarak değiştirildi.⁵⁹ Osman Ergin'e göre bu okullara rüştîye denilmesinin sebebi, II. Mahmut'un Sınıf-1 Sani ismini beğenmeyerek, çocukları sını rüştîye gelinceye kadar bu okullarda okuyacakları ve ancak buradan çıktıktan sonra rüştîleri sabit olacağı düşüncesiyle yeni mekteplerin adının rüştîye olmasını irade etmesiydi.⁶⁰ İlk açıldıkları sıralarda, sıbyan mekteplerinin daha iyi öğretim veren üst sınıfları gibi düşünülen bu mektepler kısa bir süre sonra, Tanzimat döneminde genel orta öğretimin en alt düzeyindeki okullar haline gelmiştir.⁶¹ Her ne kadar bir takım maarif tarihçileri, rüştîyeleri ilköğretime; diğer bir kısmı da orta öğretime dâhil etmekteyse de, bu okulların başlangıçta darülfünuna, daha sonraları idadilere basamak olması orta öğretim içinde ele alınmasını gerektirmektedir.⁶² Rüştîyelerin net olmayan bu tartışmalı konumuna 1845 yılında toplanan muvakkat maarif meclisi tarafından açıklık getirilmiş ve statüsü, darülfünuna öğrenci yetiştiren sıbyan mekteplerinin üzerinde orta dereceli okullar olarak belirlenmiştir.⁶³

Rüştîyelerin eğitim- öğretim süresi ilk başlarda dört yıl iken, 1850'de Darülmaarif açıldıktan sonra altı yıla çıkarılmıştır. 1863 yılında beş yıla indirilen rüştîyelerin süresi 1869 Maarif Nizamnamesiyle yeniden dört yıl olmuştur.⁶⁴ Bu süre 1892 senesinde daha da kısaltılarak üç yıla indirilecektir.⁶⁵

⁵⁸ Ergin, *Maarif Tarihi*, 383.

⁵⁹ Kodaman, *Abdülhamid Devri*, 91.

⁶⁰ Ergin, *Maarif Tarihi*, 384.

⁶¹ Akyüz, *Eğitim Tarihi*, 143.

⁶² Kodaman, *Abdülhamid Devri*, 91.

⁶³ Kodaman ve Saydam, "Tanzimat Devri", 476.

⁶⁴ Kodaman, *Abdülhamid Devri*, 92.

⁶⁵ Kodaman, *Abdülhamid Devri*, 108.

Eğitim tarihimiz açısından önemli bir aşama olan 1869 Maarif Nizamnamesiyle; beş yüz haneden fazla olan her kasabada birer rüştiye açılmasına ve her türlü masraflarının vilayet maarif idaresi sandığından karşılanmasına, rüştiyelerde oğretim sresinin dört yıl olmasına, her rüştiyeye talebe sayısına göre bir veya iki oğretmen ve ayrıca bir mubassır (gözetmen) bir de Bevvab adı verilen bir hademe tayin olunmasına, muallim-i evvelin maaşının 800, muallim-i sani'nin maaşının 500, Mubassırın 250 ve hademenin 150 kuruş almasına karar verilmiştir.⁶⁶

1846 Talimatnamesinde rştiyede okutulan dersler, Kur'an, akait, yazı, hesap ve Arapçadan oluşuyorken 1848'debu derslere Farsça, coğrafya ve hendese de ilave edilmiştir. 1869 Maarif Nizamnamesinin 23. maddesiyle de mebad-i ulum-u diniye, lisan-ı Osmani kavaid-i, İmla ve İnşa, tertib-i cedid üzere kavaid-i Arabiye ve Farsiye, tersi-i hudut, ilm-i hesap, defter tutmak usul, mebad-i hendese, tarih-i umumi ve tarih-i Osmani, coğrafya, jimnastik rüştiyelerde gösterilecek dersler olarak belirlenmiştir.⁶⁷ Ancak bu programın, kaza ve kasabalarda bulunan iki oğretmene sahip bulunan küçük rüştiyelerde uygulanma ihtimali oldukça zordur. Bu gibi rüştiyelerde daha ziyade din dersleri, ilmihal, ahlak, tarih, dört işlem, yazı, imla ve inşa gibi temel dersler okutulmaktaydı.⁶⁸ Alaşehir'de, 1315/1897 Aydın Vilayeti Salnamesi'ne göre 1 rüştiye, 1 iptidaiyi zkur, 1 ırac mektebi, 18 medrese ve 2 milel-i gayrimüslime ait mektep bulunmaktadır.⁶⁹ Salnamelerde Alaşehir Rüştiyesi'nden ilk olarak 1878 senesinde bahsedilmektedir.⁷⁰ Vital Cuinet ise Alaşehir'de 1 rüştiyenin olduğunu belirterek burada 50 oğrencinin oğrenim gördüğünü ifade etmektedir.⁷¹ Cuinet'in 1894 yılında bu seyahati düzenlediği düşünülürse, rüştiyenin oğrenci sayısıyla ilgili verdiği rakamın doğru olma ihtimali oldukça yüksektir. Zira 1884 yılı Aydın Vilayeti Salnamesi'nde Alaşehir Rüştiyesinin oğrenci sayısı 61 olarak gsterilirken⁷² 1897 yılı salnamesinde ise oğrenci sayısı 36 olarak belirtilmiştir.⁷³ Aydın Vilayeti Salnamesinde 1894 yılına ait oğrenci sayısı kaydedilmemiştir.⁷⁴ Ancak şurası da bir gerçek ki oğrenci sayısı 1897-1903 yılları arasında kademeli olarak azalmıştır. Alaşehir Rüştiyesi'nin açılması ile ilgili ilk bilgilere 22 Haziran 1872 tarihli bir belgede rastlıyoruz. Maarif nezareti, söz konusu belgede Alaşehir'deki mektebin oldukça düzensiz olduğu hususunda bir takım

⁶⁶ Kodaman ve Saydam, "Tanzimat Devri", 484.; Düstur I. Tertip I-II, 1282, Dersaadet, ss.187-189.

⁶⁷ Kodaman, *Abdülhamid Devri*, 92-93.

⁶⁸ Kodaman, *Abdülhamid Devri*, 112.

⁶⁹ Salname-i Vilayet-i Aydın İzmir: Vilayet Basımevi, 1315, 423.

⁷⁰ SVA. 1296, 118.

⁷¹ Cuinet, *La Turquie*, 573.

⁷² SVA. 1302, 139.

⁷³ SVA. 1315, 418.

⁷⁴ Salname-i Vilayet-i Aydın, İzmir: Vilayet Basımevi, 1312, 403.

Doğtekin

bilgilerin geldiğini ve bu durumun bir an önce giderilmesi için gerekenin yapılmasını istemekteydi. Nezaret aynı belgede İslam hanesinin yeterli olması durumunda ise buraya bir rüştiyenin açılması gerektiğini belirtmekteydi.⁷⁵ Rüştiye açılması fikri 1872 yılında gündeme getirilmesine rağmen ancak 1875’de açılabilmişti. Bu zaman zarfında, eğitim için gerekli binanın hazırlanması, öğretmen ihtiyacının giderilmesi, kitap ve diğer eğitim malzemelerinin temini için çalışılmıştı. 1874 yılında Alaşehir Rüştiyesinin açılması için çalışmaların önce eğitim kadrosunun oluşturulması hususunda başlatıldığını görmekteyiz. Nitekim Aralık 1874 tarihli Maarif Nezaretinden gönderilen belgede Alaşehir Mektebi Rüştiyesi için bir muallim-i evvel arandığı, bulunduğu gönderileceği ifade ediliyordu.⁷⁶ Belgelerden anlaşıldığına göre Alaşehir Rüştiyesinin inşasına 1874 yılı içerisinde başlanmıştı. Bir taraftan rüştiye mektebinin inşası devam ederken, diğer taraftan eğitim kadrosu oluşturulmaya çalışılıyordu. Maarif Nezareti, 25 Ocak 1875 tarihli yazısında muallim-i sâni ve bevrap kadrolarının da bir an önce seçilmesini talep ediyordu.⁷⁷ Bu yazısından yirmi gün sonra nezaret, Alaşehir Rüştiyesinin muallim-i saniliğine Hacı Mehmet Efendi’nin seçildiğini bildirerek hemen bir bevrap tayini de yapılarak, hesapta olmayan ufak tefek masraflar için senelik bin kuruş tahsis edilmesi hususunda gerekenin yapılmasını istiyordu.⁷⁸ Rüştiye inşa halindeyken mektebin öğretmen ihtiyacının yanı sıra eğitim materyalleri ihtiyaçlarının giderilmesi için de çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Bu bağlamda, öncelikli konu kitap meselesiydi. Nezaret bu konuda da gereken titizliği göstermiş ve tam bir hafta sonra yani 21 Şubat 1875 tarihinde Alaşehir Rüştiye Mektebi’nin ihtiyacı olan kitapları göndermişti.⁷⁹ Bu tarihlerdeki Osmanlı İmparatorluğu’nun coğrafi genişliği, nüfusu, iç ve dış siyasetindeki buhranlı süreç, en önemlisi de mali zayıflığı göz önüne alındığında bu yapılanların önemi bir kat daha iyi anlaşılacaktır.

Bayram Kodaman, II. Abdülhamit devri eğitim sistemini ele aldığı eserinde 1876’dan önce imparatorlukta yaklaşık olarak 20 bine yakın talebe ve 423 adet de rüştiyenin olduğundan bahsetmektedir. Kodaman’a göre bu kadar rüştiyenin açılmış olması her ne kadar Tanzimat dönemi için bir başarı olarak görünse de, rüştiye binaları yakından ele alındığında çoğunun okul niteliği taşımadığını söylemektedir. Zira bu dönemde temel kaygı rüştiyelerin sayısını artırmak olduğundan dolayı bazı boş evler gibi eğitim açısından uygun olmayan yerler bile rüştiye yapılmıştı.⁸⁰ Rüştiye meselesini

⁷⁵ BOA., MF.MKT. 1/151, 16 R 1289/22 Haziran 1872

⁷⁶ BOA., MF.MKT. 21/102, 17 L 1291/21 Kasım 1874; BOA., MF.MKT. 22/24, 24 L 1291/25 Ocak 1875.

⁷⁷ BOA., MF.MKT. 24/47, 17 Z 1291/25 Ocak 1875.

⁷⁸ BOA., MF.MKT. 25/69, 09 M 1292/15 Şubat 1875.

⁷⁹ BOA., MF.MKT. 25/118, 15 M 1292/21 Şubat 1875.

⁸⁰ Kodaman, *Abdülhamid Devri*, 95-96.

1875 yılı şartları içerisinde ele aldığımızda İstanbul ve vilayetlerde bile durumun bu şekilde olduğu göz önüne alınırsa bir kaza merkezi olan Alaşehir’de rüştiyenin yeniden inşa edilmesi büyük bir şans olarak düşünülmelidir. Maarif Nezareti tarafından kitapların gönderilmesinden yaklaşık iki ay sonra Alaşehir Rüştiye Mektebi’nin açıldığını görmekteyiz. Zira 10 Nisan 1875 tarihli belgede Maarif Nezareti, Alaşehir’de yeni açılan mekteb-i rüştiyeye Hacı Mehmet Efendi’nin muallim-i sani olarak tayin edildiğini, ufak tefek masraflar için bin kuruş tahsisat ayrıldığını ve gerekli kitapların gönderildiğini söyleyerek, bevvaabın da mahallince istihdam edilmesini istiyordu.⁸¹ Bununla birlikte bu dönemde muallim-i evvel tayini ile ilgili herhangi bir kayda rastlanılmamıştır. 1308 tarihli Aydın Vilayeti Salnamesi’nde de Alaşehir Rüştiyesi’nin açılış yılı olarak 1875 tarihi gösterilmiştir.⁸² Maarif Nezareti, 21 Şubat 1875 tarihinde gönderdiği kitapların yanı sıra, 13 Temmuz 1876 senesinde de bir kez daha Alaşehir Mektebi Rüştiyesi öğrencileri için gerekli olan kitap ve risalelerin maarif kütüphanesinde mevcut olanlarını göndermişti. Ayrıca aynı zamanda Afrika, Amerika, Asya haritalarıyla bir küre de gönderilenler arasındaydı.⁸³ Mektebin açılmasından yaklaşık bir yıl sonra bazı problemler de yaşanmaya başlamıştır. Büyük emekler harcanarak açılan Alaşehir Rüştiyesi’nin öğrencileri günden güne azalmaktadır. Rüştiye muallimlerinin usulsüzlükler yaptıkları hususunda bir takım şayialar ortaya atılarak talebe sayısının giderek azalmasının ve kapanma derecesine gelmesinin nedeni olarak bu durum gösterilmiştir.⁸⁴ İddialar üzerine bakanlık müfettiş görevlendirmek suretiyle incelemelerde bulunmuş ve rüştiyenin öğrenci sayısının azalmasının sebebinin muallimlerin uygunsuz davranışlarından kaynaklandığı iddialarının asılsız olduğu ortaya çıkmıştır.⁸⁵ Mektebi Rüştiyenin muallim-i evveli olarak tespit edilen ilk kişi, Abdurrahman Efendidir. 28 Mayıs 1877’de Alaşehir Rüştiyesi’ne tayin edilmiştir.⁸⁶ Mektepte güzel yazı hocası olmadığı için ilave bir ücret verilerek bu dersi de Abdurrahman Efendi’nin vermesi uygun görülmüştür.⁸⁷ Zira kazalarda ve kasabalarda bulunan ve iki öğretmene sahip küçük rüştiyelerde din dersleri, dört işlem, yazı, Arapça, Farsça, ilmihal, ahlak ve tarih gibi dersler okutulmakta olup, ders sayısı fazla olduğu için dönem dönem mevcut eğitim kadrosuyla bu eğitimin verilemediği doğrultusunda şikâyetler de olmaktadır.⁸⁸ Abdurrahman Efendi’nin rika muallimliğine görevlendirilmesi de bu durumla ilgiliydi. Ancak Abdurrahman Efendi’nin

---

⁸¹ BOA., MF.MKT. 27/13, 04 Ra 1292/10 Nisan 1875.

⁸² SVA. 1308, s.264.

⁸³ BOA., MF.MKT.39/122, 21 C 1293/13 Temmuz 1876.

⁸⁴ BOA., MF.MKT. 43/17, 23 Ş 1293/12 Eylül 1876.

⁸⁵ BOA., MF.MKT. 49/42, 15 Ca 1294/28 Mayıs 1877.

⁸⁶ BOA., MF.MKT. 49/36, 15 Ca 1294/28 Mayıs 1877.

⁸⁷ BOA., MF.MKT. 50/11, 03 B 1294/14 Temmuz 1877.

⁸⁸ Kodaman, *Abdülhamid Devri*, 112.

Doğtekin

burada çok fazla kalmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü hemen aynı yıl içerisinde istifa etmiştir. Fakat belgeden anladığımıza göre istifası kabul edilmeyerek, kendisine izin verilmiştir. Yerine ise izin müddetince muallim-i sani vekâlet etmiştir.⁸⁹ Ancak muallim-i evvel Abdurrahman Efendi tam sekiz ay boyunca görevine başlamadığından dolayı yerine Alaşehir Rüştüyesi muallim-i evvelliğine Mehmet Fehmi Efendi tayin edilmiştir.⁹⁰ Yaklaşık olarak bir yıl üç ay boyunca bu görevde kalan Mehmet Fehmi'nin yerine ise 6 Ağustos 1879'da Osman⁹¹ Efendi tayin edilmiştir.⁹² Osman Nuri Efendi bu görevinde yaklaşık bir yıl kaldıktan sonra 1880 yılında Tekirdağ Mektebi Rüştüyesi muallim-i evveli Ömer Efendi⁹³ ile becayiş yapmıştır.⁹⁴ Toplam 21 yıl boyunca bu görevde bulunan Ömer Hulusi Efendi, 1900 yılında emekliliğini istemiş ve 1901 yılı içerisinde de emekliye ayrılmıştır.⁹⁵ Aydın Vilayeti Salnamelerine göre, Ömer Hulusi Efendi'nin emekliliğinden sonra rüştüyenin muallim-i evvelliğine Mustafa Fahri Efendi getirilmiş ve o da 1902-1908 yılları arasında bu görevi sürdürmüştür.⁹⁶ Alaşehir rüştüyesinde rika muallimliği meselesinin uzun süre halledilemediği görülmektedir. Boş olan güzel yazı muallimliği görevine 1881 senesinde muallim-i sani Hüseyin Efendi getirilmiş ve kendisine verilen bu ek görevden dolayı da maaşı artırılmıştı. Bununla birlikte hem Hüseyin Efendi'den hem de bu göreve talip olan diğer kişilerden yazı örnekleri istenilerek, bu durumun değerlendirilmek suretiyle güzel yazı muallimliği için uygun birisinin tayin edileceği belirtilmişti.⁹⁷ Ancak bir müddet sonra muallim-i sani Hüseyin Efendi'nin daha önce muallimlik görevinden azledildiği çeşitli hilelerle ve sahte belgelerle tekrar göreve başladığı ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine Hüseyin Hüsnü Efendi'nin bu göreve talip olan Mehmet Emin Efendiyle birlikte yeniden imtihanlarının yapılmasına karar verilmiştir.⁹⁸ İmtihanın sonuçlarıyla ilgili belgelerde herhangi bir bilgiye rastlanılmamakla birlikte, Aydın Vilayeti Salnamelerinden edindiğimiz bilgilere göre Hüseyin Hüsnü Efendi'nin 1893 ve 1894 yılları hariç, 1881'den 1908 tarihine kadar Alaşehir Rüştüyesi'nde

⁸⁹ BOA., MF.MKT. 51/112, 26 Ş 1294/4 Eylül 1877.

⁹⁰ BOA., MF.MKT. 56/33, 05 Ca 1295/7 Mayıs 1878.

⁹¹ 1878/1296 tarihli Aydın Vilayeti Salnamesinde Alaşehir Kazası'nda rüştüyenin olduğundan söz edilmektedir. Fakat bu rüştüyenin muallimlerinin isimlerinden bahsetmemektedir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgelerinde ise 1296 senesinde Alaşehir Mektebi Rüştüyesinin muallim-i Evveli olarak Osman Efendi geçmektedir. Bkz. BOA., MF. MKT. 64/44, 17 Ş 1296/6 Ağustos 1879.

⁹² BOA., MF.MKT. 64/44, 17 Ş 1296/6 Ağustos 1879.

⁹³ Belgede Ömer Efendi olarak geçmektedir. Ancak sonraki yıllara ait belgelerde ve salnamelerde Ömer Hulusi şeklinde geçmektedir.

⁹⁴ BOA., MF.MKT. 66/2, 17 L 1297/23 Eylül 1880.

⁹⁵ BOA., MF.MKT. 510/48, 29 S 1318/27 Haziran 1900.

⁹⁶ Bkz. Tablo 5: Alaşehir rüşdiye mektebinin muallimleri, öğrenci ve diploma alanlarının sayıları .

⁹⁷ BOA., MF.MKT. 73/89, 09 S 1299/30 Aralık 1881.

⁹⁸ BOA., MF.MKT. 75/18, 21 R 1299/10 Şubat 1882.

muallim-i sani olarak görevine devam ettiğini görmekteyiz.⁹⁹ 1326/1908 yılında ise bu göreve Muhyiddin Efendi atanmıştır.¹⁰⁰ Sonraki yıllarda da yazı muallimliğine bir takım tayinler olmuştur. 1895 yılında Hasan Efendi,¹⁰¹ 1896 yılında Ali Galip Efendi,¹⁰² 1897 yılında Hakkı Efendi, 1903 yılında ise Mustafa Fahri Efendi rik'a muallimliğine tayin edilmiştir.¹⁰³ Zaman içerisinde yıpranan mektebi rüştiye binasının 1907 yılında ya tamirattan geçmesi ya da yıkılarak yeniden inşa edilmesi istenilmiştir. Ancak sonraki aşamada bunlardan hangisinin tercih edildiği hakkında bir bilgiye ulaşamamıştır.¹⁰⁴ Kaza merkezinde 1898 yılından itibaren kız çocuklarının devam ettiği bir inas mektebi bulunmakta olup, bu okul iptidai ve rüştiye derecesinde eğitim vermektedir. İki muallimenin ders verdiği okulda toplam 21 öğrenci bulunmaktadır.¹⁰⁵

Tablo 5: Alaşehir Rüşdiye Mektebinin Muallimleri, Öğrenci ve Diploma Alanlarının Sayıları.¹⁰⁶

Yıl	Muallim-i Evvel	Muallim-i Sani	Muallim-i Rik'a	Bevvap	Öğrenci Sayısı	Diploma Alanların Sayısı
1299/1881	Ömer Efendi	Hüseyin Hüsnü Efendi	¹⁰⁷	-	-	-
1300/1882	Ömer Hulusi Efendi	Hüsnü Efendi	-	Abdülkadir Efendi	-	-
1301/1883	Ömer Hulusi Efendi	Hüsnü Efendi	-	Abdülkadir Efendi	59	-
1302/1884	Ömer Hulusi Efendi	Hüseyin Hüsnü Efendi	Mahmut Efendi	-	61	-
1303/1885	Hulusi Efendi	Hüseyin ve Nuri Efendiler	-	-	-	-
1304/1886	Ömer Efendi	Hüsnü Efendi	Nuri Efendi	-	-	-
1306/1888	Ömer Efendi	Hüsnü Efendi	Nuri Efendi	-	-	-
1311/1893	Ömer Efendi	Hasan Efendi	Nuri Efendi	-	-	-
1312/1894	Ömer Efendi	Hasan Efendi	Nuri Efendi	-	-	-

⁹⁹ Bkz. Tablo 5: Alaşehir rüşdiye mektebinin muallimleri, öğrenci ve diploma alanlarının sayıları.

¹⁰⁰ BOA., MF.MKT. 1068/2, 29 C1326/28 Temmuz 1908.

¹⁰¹ BOA., MF.MKT. 291/56, 19 Ca 1313/6 Kasım 1895.

¹⁰² BOA., MF.MKT. 345/40, 14 B 1314/14 Aralık 1896.

¹⁰³ BOA., MF.MKT. 698/23, 21 M 1321/20 Nisan 1903.

¹⁰⁴ BOA., MF.MKT. 1018/64, 20 Ş 1325/28 Eylül 1907.

¹⁰⁵ SVA. 1316, 400.

¹⁰⁶ Bu bilgiler adı geçen yıllara ait Aydın Vilayeti Salnamelerinden alınmıştır.

¹⁰⁷ 1299 yılı Aydın Vilayeti Salnamesi'nde Alaşehir Rüştiyesi'nde Görev yapan rik'a mualliminin ismine rastlanılmamakla birlikte, belgelerde Rik'a muallimliği görevinin Muallim-i Sani Hüseyin Hüsnü Efendi'ye verildiğini görüyoruz. Bkz. BOA. MF.MKT. 73/89, 09 S 1299/30 Aralık 1881

Doğtekin

1313/1895	Ömer Efendi	Hüsnü Efendi	Hasan Efendi	-	-	-
1314/1896	Ömer Efendi	Hüsnü Efendi	Hasan Efendi	-	-	-
1315/1897	Ömer Hulusi Efendi	Hüsnü Efendi	-	-	36	1312'de 8 öğrenci
1316/1898	Ömer Hulusi Efendi	Hüsnü Efendi	-	-	24	1313'de 9 öğrenci
1317/1899	Ömer Hulusi Efendi	Hüsnü Efendi	-	-	22	1314'de 8 öğrenci
1319/1901	Ömer Hulusi Efendi	Hüsnü Efendi	-	-	32	-
1320/1902	Mustafa Fahri Efendi	Hüsnü Efendi	-	-	32	-
1321/1903	Mustafa Fahri Efendi	Hüsnü Efendi	¹⁰⁸	-	32	-
1323/1905	Mustafa Fahri Efendi	Hüsnü Efendi	-	-	42	-
1326/1908	Mustafa Fahri Efendi	Hüsnü Efendi	-	-	61	-

Tablo 6: Yıllara Göre Alaşehir Rüştüyesinden Mezun Olan Öğrenci Sayısı¹⁰⁹

Yıl	Mezun Olan Öğrenci Sayısı	Yıl	Mezun Olan Öğrenci Sayısı
1296/1878	3	1302/1884	13
1297/1879	6	1303/1885	14
1298/1880	8	1304/1886	13
1299/1881	11	1305/1887	12
1300/1882	13	1306/1888	9
1301/1883	10	Yekûn	112

Tablo 7: Yıllara Göre Manisa Sancağı Kazalarında Bulunan Rüşdiye Mekteplerinin Öğrenci Sayıları:110

Kazanın Adı	1300/1882	1301/1883	1302/1884	1303/1885	1304/1886	1305/1887	1306/1888	1307/1889	1308/1890	1311/1893	1312/1894
Alaşehir	-	59	61	-	-	-	-	-	-	-	-
Kırkağaç	70	-	50	-	50	-	45	-	-	-	-
Demirci	-	-	-	-	-	65	75	-	-	-	-
Salihli	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Turgutlu	-	-	103	-	-	-	-	-	-	-	-
Kula	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Akhisar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

¹⁰⁸ Aydın Vilayeti Salnamelerinde 1903 yılındaki Rık'a mualliminin ismi geçmemektedir. Ancak arşiv belgelerinden Muallim-i Evvel Fahri Efendi'nin, aynı zamanda rik'a muallimliği görevini de yürüttüğünü anlamaktayız. Daha öncesinde ise bu görevi 1898-1903 yılları arasında Hakkı Efendi'nin yürüttüğü görülmektedir.

¹⁰⁹ SVA. 1308, 264.

¹¹⁰ Tablodaki bilgiler belirtilen yıllara ait Aydın Vilayeti Salnamelerinden alınmıştır.

Gördes	-	-	40	-	-	-	-	-	-	-	-
Soma	-	-	38	-	-	-	-	-	-	-	-
Kazanın Adı	1313/1895	1314/1896	1315/1897	1316/1898	1317/1899	1319/1901	1320/1902	1321/1903	1323/1905	1326/1908	
Alaşehir	-	-	36	24	22	32	32	32	42	61	
Kırkağaç	69	69	120	120	114	-	75	-	50	68	
Demirci	-	-	65	68	32	32	45	34	33	29	
Salihli	-	43	50	50	28	-	43	-	50	54	
Turgutlu	-	-	71	66	66	-	-	-	-	62	
Kula	-	-	124	118	28	-	121	121	121	121	
Akhisar	-	-	55	39	50	-	77	-	70	-	
Gördes	72	27	41	31	28	-	34	-	23	40	
Soma	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	

Tablo 8: Yıllara Göre Manisa Sancağı Kazalarında Bulunan Rüşdiye Mekteplerinin Öğretmen Sayıları¹¹¹

Kazanın Adı	1300/1882	1301/1883	1302/1884	1303/1885	1304/1886	1305/1887	1306/1888	1307/1889	1308/8901	1311/1893	1312/1894
Alaşehir	2	2	3	2	3	3	3	-	-	3	3
Kırkağaç	3	-	3	3	3	-	2	-	-	-	-
Demirci	-	-	2	3	3	3	3	-	-	3	3
Salihli	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Turgutlu	3	-	-	3	4	-	4	-	4	-	4
Kula	-	-	-	-	-	-	2	-	-	4	4
Akhisar	-	-	-	-	-	-	2	-	-	2	2
Gördes	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Soma	3	-	3	2	3	-	3	-	-	3	3

¹¹¹ Tablodaki bilgiler belirtilen yıllara ait Aydın Vilayeti Salnamelerinden alınmıştır.

Doğtekin

Kazanın Adı	1313/1895	1314/1896	1315/1897	1316/1898	1317/1899	1319/1901	1320/1902	1321/1903	1323/1905	1326/1908	
Alaşehir	3	3	2	2	2	2	2	2	2	2	
Kırkağaç	2	2	2	2	-	-	3	3	3	2	
Demirci	3	3	3	3	3	3	3	2	2	2	
Salihli	2	2	1	1	1	-	1	-	1	2	
Turgutlu	4	4	3	4	3	-	3	-	3	3	
Kula	4	4	4	4	4	-	4	-	4	4	
Akhisar	2	2	2	2	2	-	2	-	3	6	
Gördes	2	2	1	1	1	-	1	-	1	1	
Soma	3	3	2	2	2	-	3	-	2	2	

3. Alaşehir Gayrimüslim Mektepleri

1897 yılı Aydın Vilayeti Salnamesi'ne göre Alaşehir Kazası'nın merkezinde iptidai derecesinde bir Rum mektebi bulunmakta olup, burada iki öğretmen ve 371 öğrenci yer almaktadır. Yine aynı şekilde kaza merkezinde rüştiye derecesinde bir Rum mektebi bulunmaktadır. Bu okulun da üç öğretmeni ve 35 öğrencisi bulunmaktadır. Rum inas (kız) mektebi ise iptidai ve rüştiye derecesindedir. İki kadın öğretmen görev yapmakta ve 98 öğrenci yer almaktadır.¹¹²

Aşağıdaki tabloda Aydın Vilayeti Salnamelerine göre Alaşehir merkezde bulunan Rum mekteplerinin dereceleri, öğretmen ve öğrenci sayıları yer almaktadır.

Tablo 9: Yıllara Göre Rum Okullarındaki Öğrenci ve Öğretmen Sayıları¹¹³

Yıl	İbtidaiyye		Rüştiye		Rum İnas Mektebi (İbtidaiyye ve Rüşdiye)	
	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı
1315/1897	371	2	35	3	98	2
1316/1898	377	2	38	3	21	2
1317/1899	377	2	38	3	35	2

¹¹² Bkz. Tablo 9: Yıllara göre Rum okullarındaki öğrenci ve öğretmen sayıları

¹¹³ Bu bilgiler belirtilen yıllara ait Aydın Vilayeti Salnamelerinden alınmıştır.

1319/1901	322	2	33	3	37	2
1320/1902	322	2	33	3	37	2
1321/1903	322	2	33	3	37	2
1323/1905	322	1	33	3	37	2
1326/1908	322	1	23	3	37	2

1316/1898 tarihli Maarif-i Umumiye salnamesinden edindiğimiz bilgilere göre ise Alaşehir Kazası'nda, Alaşehir ve tevaibi metropolitliği adına kayıtlı "Neülülya" adında rüştiye derecesinde bir Rum mektebi bulunmaktadır. 40 öğrencisi olan okulun öğrencilerinin hepside erkektir. Ruhsatname tarihi 7 Ağustos 1310 / 19 Ağustos 1894 olan okul, 1873 yılında açılmıştır.¹¹⁴ Öğrenci sayısı 1881 yılında 44 olmuştur.¹¹⁵ Bu Rum rüştiyesi dışında Alaşehir'de nim idadi derecesinde "Asdiki" adında bir Rum okulu da yer almaktadır. 1873 yılında inşa olunan okulun ruhsatname tarihi 7 Ağustos 1311/19 Ağustos 1895 olup, öğrenci sayısı ise 55 dir. Okulun öğrenci sayısı 1901 ve 1903 yıllarında da aynıdır.¹¹⁶

Bütün bunların dışında kaza merkezinde günümüzdeki halk eğitim merkezinin görevini üstlenen bir Rum okulunun olduğu anlaşılmaktadır. Bu okulda halıcılık kursu açılmış olup, 6 kadın öğretmen görev yapmaktadır. Bu okul hakkındaki bilgilere ilk olarak 1899 yılı Aydın Vilayeti Salnamelerinde rastlamaktayız.¹¹⁷ Bu yıl içerisinde ve 1908 yılına kadar geçen süreçte öğretmen sayısında bir değişiklik olmazken, öğrenci sayısı 1899 yılında 35; 1901, 1902 ve 1903 yıllarında 37; 1905-1908 yılları arasında ise 71 olarak karşımıza çıkmaktadır.¹¹⁸ Vital Cuinet'in belirttiğine göre ise Alaşehir'de Rumlara ait 160 mevcutlu bir erkek ve 90 mevcutlu bir kız ilkokulu bulunmaktadır. Rüştiye derecesinde ise toplamda 155 öğrencisi olan iki erkek ve 120 öğrencisi olan bir kız rüştiyesi bulunmaktadır. Gerek vilayet salnamelerinde, gerekse maarif salnamelerinde Alaşehir Kazası'nda Rumların dışında herhangi bir azınlığa ait eğitim kurumunun varlığından söz edilmezken, Cuinet, Yahudilere ait toplamda 60 öğrencisi olan iki ilkokulun olduğunu, Ermenilere ait ise 20 mevcutlu bir kız ve 25 mevcutlu bir erkek ilkokulunun bulunduğunu belirtmektedir.¹¹⁹ Cuinet ayrıca Rumlara ait üç ortaokul ve bir ilkokulun 1875 yılında çevresince tanınan biri tarafından yapılmış olduğunu ve bu okulların tek bir yapı içerisinde yer aldığını belirtmektedir. Bu yapı, kurucusu Georges Theologis'in isminden gelen "teologicien" okulları olarak adlandırılmıştır. Erkeklerin ortaokulu bir müdür ile altı öğretmen tarafından altı sınıfa ayrılmıştır. Kızların okulları ise sadece yatılı olanları kabul etmiştir. Bu binada bütün binalarla birlikte eski

¹¹⁴ S.N.M.U. 1316, 932-933.

¹¹⁵ S.N.M.U. 1317, 1032-1033.

¹¹⁶ Bkz. S.N.M.U. 1319 ve 1321.

¹¹⁷ Salname-i Vilayet-i Aydın, İzmir: Vilayet Basımevi, 1317, 358.

¹¹⁸ Bkz. SVA. 1317, 1319, 1320, 1321, 1323 ve 1326.

¹¹⁹ Cuinet, *La Turquie*, 573.

Doğtekin

eserleri barındıran bir müze ve yaklaşık bin kitaptan oluşan bir kütüphane bulunmaktadır.¹²⁰

4. Alaşehir'deki Medreseler¹²¹

İslam tarihi ve medeniyetinde medrese, orta ve yüksek derecede yani sıbyan mekteplerinin üzerinde eğitim ve öğretim veren kurumların ortak adıdır.¹²² İslam kültüründeki cami, imaret, hastane, çeşme vb. gibi dini, ilmi ve sosyal müesseselerde olduğu gibi medreseler de vakfa bağlı kuruluşlardı ve bu kurumların devamlılığı, bunların kurucuları tarafından oluşturulan vakıflarla belirlenmişti.¹²³

Kurucusu ister bir devlet büyüğü veya isterse de herhangi bir şahıs olsun, her medresenin nasıl işleyeceği ve görevlilerinin yevmiyelerini gösteren bir vakfiyesi bulunmaktaydı. Genellikle bir dersane ve etrafında yeteri kadar talebe hücrelerinden meydana gelen medrese yapılarının yanında, müessisinin mali gücü ve düşünce yapısına göre bunlara ilaveten kütüphane, imaret ve hamam gibi yapılar da bulunabilmekteydi.¹²⁴

Hemen hemen her medresenin içerisinde odalardan daha büyük birer dersane bulunmaktaydı ve ilk dönemlerde dersler buralarda verilirdi. Zamanla gerek medreselerin gerekse de talebelerin çoğalmasına bağlı olarak her medreseye alanında iyi müderris bulmak neredeyse imkânsız bir hal alınca dersler, tüm öğrencilerin istifade edebilmesi için camilerde verilmeye başlandı. Dersiam adı verilen bu derslere aynı kitabı takip eden bütün öğrenciler katılabilmekteydi. Fakat bu durum medreselerin, öğrencilerin yiyip içip barındıkları birer talebe pansiyonu haline gelmesine neden olmuştu.¹²⁵ Daha önceki devirlerde olduğu gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nda da şahıslar tarafından tesis edilen ve yaşaması için vakıflar kurulan medreselerin hocalarına “müderris” ve yardımcılara “muid” denilirdi. Medrese öğrencileri ise “danişment”, “suhte” veya “talebe” adlarıyla anılırdı.¹²⁶ Tek dersaneli medreselerde bir, “Sahn- ı Seman” ve “Süleymaniye” medreseleri gibi birden fazla dershanesi olan medreselerin

¹²⁰ Cuinet, *La Turquie*, 573.

¹²¹ Belirtilen medreselerin adları, kurucuları, yerleri, müderrisleri ve öğrenci sayıları 1316, 1317, 1318, 1319 ve 1321 yıllarına ait Maarif-i Umumiye Nezareti Salnamesinden alınmıştır.

¹²² Cahit Baltacı, *XV. ve XVI. Asırlar Osmanlı Medreseleri*, İstanbul: İrfan Matbaası, 1976, 25.

¹²³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, Ankara: TTK. Yayınları, 1988, 1.

¹²⁴ Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, 25.

¹²⁵ Ergin, *Maarif Tarihi*, 99.

¹²⁶ Cahit Baltacı, “Eğitim Sistemi”, *Osmanlı Dünyayı Nasıl Yönetti*, Ankara: İz Yayıncılık, 2004, 247.

ise her dershanesi için birer müderris bulunurdu.¹²⁷1844-1845 yıllarını kapsayan Alaşehir kaza merkezine ait temettüat defterlerinde hangi medresede görev yaptıkları belirtilmese de ünvanı müderris olarak kaydedilmiş olan 13 kişi yer almaktadır. Bunlar arasında meslekleri sadece müderris olarak belirtilmiş olanların sayısı 7'dir. Bu 7 kişi içerisinde Kâtip Ali Mahallesi'nden Tatarzade Abdullah Efendi¹²⁸ ve Yıldırım Bayezid Camii müderrisi El HacVeliyüddin Efendi,¹²⁹ Tepecik Mahallesi'nden Alkanlı Ahmet Efendi,¹³⁰ Cami-i Kebir Mahallesi'nden Kara Halil Efendi,¹³¹ Şeyh Sinan Mahallesi'nden İbrahim¹³² ve Salih Efendiler¹³³ ile İbrahim Çelebi Mahallesi'nden Derbentli Ali Efendi oğlu Mustafa Efendiler¹³⁴ bulunmaktadır. Bu 7 müderrisin haricinde müderrisliğin yanı sıra dersiam, imam, hatip ve şeyhlik gibi görevleri de yerine getiren 6 kişi yer almaktadır. Bunlar arasında ise Tepecik Mahallesi'nden defterlerde ismi belirtilmemiş olan bir camide imam, hatip ve müderris olarak görev yapan Tokuçzade Mehmet Efendi,¹³⁵ Cami-i Kebir Mahallesi'nden Dersiam Müderris Kasapoğlu Hacı Halil Efendi¹³⁶ ile Yağhane Camiinde Hatip-Müderris olan Hacı Ağası Oğlu Mustafa Efendiler,¹³⁷ Şeyh Sinan mahallesinden Yağhane Camiinde kürsü şeyhi ve müderris olan Aladağlı Hasan Efendi,¹³⁸ Arslan Fakı mahallesinden Kütük Minare Camii'nin meşayih (şeyh) ve aynı zamanda büyük daire müderrisi olan Hacı İbrahim Efendi İbni Abdurrahman Efendi,¹³⁹ İbrahim Çelebi mahallesinden de dersiam, hoca ve müderris olarak görev yapan Sandallı Hüseyin Efendi¹⁴⁰ gibi ilmiye sınıfı mensubu olan kişiler yer almaktadır. Temettüat defterlerindeki kayıtlarda yer alan ifadelerden, müderrislerin maddi durumlarının çok da iyi olmadığı anlaşılmaktadır. Defterlerde, yukarıda isimlerini zikrettiğimiz 13 müderristen 3'ü için "müderris fukarası" ve "ulema fukarası" gibi nitelendirmelerin yapıldığını görmekteyiz. Bunlar arasında Tepecik mahallesinden Alkanlı Ahmet Efendi,¹⁴¹ Cami-i Kebir Mahallesinden Kara Halil Efendi¹⁴² ve Şeyh Sinan mahallesinden de

---

¹²⁷ Baltacı, "Osmanlı", 26.

¹²⁸ BOA., ML.VRD.TMT.d., 1423, s.3., Hane 4.

¹²⁹ BOA., ML.VRD.TMT.d., 1423, s.13., Hane 52

¹³⁰ BOA., ML.VRD.TMT.d., 1427, s.15., Hane 86

¹³¹ BOA., ML.VRD.TMT.d., 1430, s.5., Hane 25

¹³² BOA., ML.VRD.TMT.d., 1438, s.6., Hane 6.

¹³³ BOA., ML.VRD.TMT.d., 1430, s.12., Hane 29.

¹³⁴ BOA., ML.VRD.TMT.d., 1467, s.11., Hane 53.

¹³⁵ BOA., ML.VRD.TMT.d., 1427, s.2., Hane 1.

¹³⁶ BOA., ML.VRD.TMT.d., 1430, s.21., Hane 119.

¹³⁷ BOA., ML.VRD.TMT.d., 1430, s.22., Hane 126.

¹³⁸ BOA., ML.VRD.TMT.d., 1438, s.29., Hane 123.

¹³⁹ BOA., ML.VRD.TMT.d., 1459, s.8., Hane 38.

¹⁴⁰ BOA., ML.VRD.TMT.d., 1467, s.4., Hane 14.

¹⁴¹ BOA., ML.VRD.TMT.d., 1427, s.15., Hane 86 .

¹⁴² BOA., ML.VRD.TMT.d., 1430, s.5., Hane 25.

Doğtekin

Müderri İbrahim Efendi¹⁴³ gibi isimler yer almaktadır. Temettüat defterlerinde, müderri olup olmadığı belirtilmeyen, sadece ulema sınıfından olduğu kaydedilen bazı kişiler için de bu nitelendirmeler kullanılmıştır.¹⁴⁴ Kayıtlarda bu kişiler hakkında başkalarının yardımlarıyla ve sadakayı nas ile geçinmekte oldukları vurgulanmıştır.

Maarif-i Umumiye Nezareti salnamelerinden edindiğimiz bilgilere göre 1899-1903 yılları arasında Alaşehir kazasında bulunan medreselerde de birer müderri bulunduğunu görmekteyiz. Medreseler vakfa bağlı eğitim kurumları oldukları için devlet kontrolünden ve sorumluluğundan uzak müstakil eğitim ve öğretim kurumları olarak varlıklarını sürdürüyorlardı. Dolayısıyla sosyal ve dini tarafları ağır basan kuruluşlardı ve başlangıçta güçlü olmalarının en önemli nedenini de bu durum oluşturuyordu. Toplumun istikrarlı vakıfların sağlam ve devletin güçlü olduğu dönemlerde medreseler görevlerini hakkıyla ifa edip, Osmanlı toplumuna hizmet edebilmişlerdi. Fakat 17. Yüzyıldan itibaren devletin sosyo-ekonomik yapısının bozulmasına ve zayıflamasına paralel olarak önce vakıf sistemi, ona bağlı olarak da eğitim ve öğretim sistemi bozulma sürecine girmişti.¹⁴⁵ Tanzimat'la birlikte her alanda olduğu gibi eğitim alanında da hem anlayış hem uygulamalar açısından önemli değişiklikler yaşanmış, bu durumun bir uzantısı olarak ta farklı statü ve yapıda çağdaş nitelikli okullar açılmıştı. Ancak bununla birlikte Tanzimat döneminde medreselerin yeniden yapılandırılıp modernleştirilmesine yönelik önemli bir çaba gösterilmemişti.¹⁴⁶ Zamanın icaplarına göre kendisini değiştirip yenileyemeyen medresenin bu içe dönük durumu Tanzimat döneminde, bir taraftan yapılan yeniliklere karşı muhalif bir tutumun sergilenmesine yol açarken, diğer taraftan da mektepli medreseli çatışmasına yol açacaktı. Çalışmamızın bundan sonraki kısmında Alaşehir kaza merkezinde bulunan medreseler hakkında bilgiler verilmektedir.

a) *Sultan Yıldırım Bayezid Han Medresesi*

Alaşehir'de yer alan en eski medreselerden birisidir. Evliya Çelebi 1671 yılında "*Yıldırım Bayezid Han Camii, sanatlı bir camidir. Avlusunda bir abdest havuzu ve medresesi vardır.*" diyerek bu medreseye işaret etmiştir.¹⁴⁷ Baltacının verdiği bilgilere göre ise medresenin banisi Yıldırım Bayezid'dir. Bugün medreseden bir eser kalmamıştır ve camide de bir kitabe mevcut

¹⁴³ BOA., ML.VRD.TMT.d., 1438, s.6., Hane 6.

¹⁴⁴ BOA., ML.VRD.TMT.d., 1438, s.8., Hane 15.

¹⁴⁵ Kodama-Saydam, "Tanzimat Devri", 9-10.

¹⁴⁶ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Ankara: Bilgi Yayinevi, 1973, 204.

¹⁴⁷ Çelebi, *Seyahatname*, 516.

değildir. 1529-30'lu yıllarda yirmili¹⁴⁸, 1536-37'den önce ise otuzlular arasında bulunan medresenin 1389 tarihinde buranın fethedilmesinden sonra yapıldığı muhakkaktır. Bu tarihlerde medresenin müderrisleri arasında Kercüci-Zade Şemseddin Ahmet Efendi, Abdurrahman b. Seydi Ali, Mehmet b. İbrahim ve Cürcan Efendi yer alıyordu.¹⁴⁹ Maarif-i Umumiye salnamelerinde de medresenin banisi olarak, Sultan Yıldırım Beyazıt gösterilmektedir.¹⁵⁰ Yine muhtelif arşiv belgelerinde de bu medresenin ve caminin Yıldırım Beyazıt Han tarafından inşa edildiği açıkça belirtilmektedir.¹⁵¹ Bu medreseye ait bir vakıf bulunmaktadır.¹⁵² Medreseye ait elimizdeki en eski vakıf kaydı H.1135/M.1722 yılına aittir.¹⁵³ Medrese, Cami-i Kebir yani Ulu Camii'nin avlusunda yer almaktadır. Talebe adedi 1898 ve 1899 yılında 35; 1900, 1901 ve 1903 yıllarında ise 26 olup, müderrisi Hacı Mehmet Efendi'dir. Medresenin varlığına temettuat defterlerindeki kayıtlarda da rastlanılmaktadır. 1845 yılı itibariyle müderris olarak El Hac Veliyüddin Efendi'nin görev yaptığı görülmektedir.¹⁵⁴ Arşiv belgelerindeki kayıtlardan Medresenin 1895 yılına kadar ayakta kaldığı anlaşılmaktadır. Yıllar içerisinde deforme olan ve zaman zaman tamiratına ihtiyaç duyulan medresenin aynı yıl içerisinde cami bahçesindeki dersaneyle birlikte bir tamirat gördüğü anlaşılmaktadır.¹⁵⁵ 1895'e kadar varlığını sürdüren medresenin bu tarihten sonra Alaşehir'de meydana gelen 1898¹⁵⁶ ve 1899¹⁵⁷ depremleriyle veya 4 Eylül 1922'de Yunanlıların şehri terkederken çıkardıkları yangın esnasında tamamen ortadan kalktığı düşünülmektedir.

b) Müftü Efendi Medresesi

---

¹⁴⁸ Medreseler ve buralarda görevli müderrisler, payelerine göre yirmili ve otuzlu gibi derecelendirme sınıflarına ayrılırdı. Bu durum medresenin önemini belirtmekteydi. Müderrisinin yevmiyesi yirmi veya yirmi beş akçe olan medreselere "Haşiye-i Tecrit", ve müderrisinin yevmiyesi otuz, otuz beş akçe olan medreseye "Miftah" ve kırk akçeli medresenin müderrisine "Kırkılı" veya "Telvih" ve bundan bir derece yüksek olan medreseye Hariç elli medreseleri denilmekteydi. Bu durumda Alaşehir'de bulunan Yıldırım Bayezid medresesinin bahsi geçen yıllarda "Haşiye-i Tecrit" ve "Miftah" medreseleri derecesinde bulunduğu anlaşılıyor.

¹⁴⁹ Baltacı, "Eğitim Sistemi", 114.

¹⁵⁰ S.N.M.U. 1316, 905.

¹⁵¹ BOA., C.EV.. 20739/409.

¹⁵² BOA., EV.d-9727.

¹⁵³ Bu belge, Yıldırım Beyazıt Camii ve Medresesi'ne ait haksız yere yapılan müdahalenin önlenmesi için yazılan arzıdır. Bkz. İE. EV. 6311/57.

¹⁵⁴ BOA., ML.VRD.TMT.d., 1423, s.13., Hane 52 .

¹⁵⁵ BOA., ŞD. 363/46, 17 L 1315/17 Mart 1895.

¹⁵⁶ BOA., Y..MTV. 178/18, 18 M 1316/7 Haziran 1898; Ahenk, Sayı 554, 28 M 1316/17 Haziran 1898.

¹⁵⁷ Ahenk, Sayı 944, 18 Ca 1317/23 Eylül 1899.

Doğtekin

Kara Ağa Mahallesi'nde yer almaktadır. Banisi aynı zamanda medresenin müderrisi de olan Hacı Raşid Efendi'dir. 1898, 1899 ve 1900 yıllarında 20 talebesi bulunan medresenin talebe sayısı 1901 yılında 28'e yükselmiştir. 1903 yılında ise aynı sayısını muhafaza etmiştir.

c) Çukur Medrese

Kâtip Oğlu mahallesinde yer alan medresenin müderrisi Küçük Hafız Mehmet Efendi isminde bir zattır. Talebe sayısı 1898 ve 1899 yıllarında 10, 1900, 1901 ve 1903 yıllarında ise 13 olan medresenin banisi bilinmemektedir. 1900 Yılında medresenin müderrisi değişmiş ve Ispartalı Mehmet Efendi olmuştur.

d) Kasab-zade Medresesi

Bu medrese de Kâtipoğlu mahallesinde yer almaktadır. Müderrisi Halil Efendi'dir. 1898, 1899 yıllarında 15, 1900, 1901 ve 1903 yıllarında ise 16 talebesi bulunmakta olup, Kasab-zade ismindeki bir hayırsever tarafından yaptırılmıştır.

e) Ali Efendi Medresesi

Tepecik mahallesinde Hacı Hızır Ağa isimli bir hayırsever tarafından inşa edilmiş bir medresedir. Müderrisi Dayı-zade Mehmet Efendi'dir. Alaşehir kazasında bulunan medreseler içerisinde en fazla öğrencisi olan medresedir. 1898, 1899 yıllarında 14 olan talebe sayısı, 1900 senesinde hızlı bir artış yakalayarak 45'e yükselmiştir. 1901 ve 1903 yıllarında ise aynı mevcudunu korumuştur.

f) Sarıklı-zade Medresesi

Bu medrese de yine Tepecik mahallesinde yer alan medreselerden biridir. Müderrisi Hacı Ali Efendi'dir. Ancak talebesi diğer medreselere göre daha azdır. 1898, 1899 yıllarında sadece 6 tane talebesi vardır. 1900 yılında bu medresenin de talebe sayısı oldukça artmış ve 20'ye yükselmiştir. Medrese, Hacı İbrahim ve Hacı Hasan Efendi ismindeki iki hayırsever zat tarafından yaptırılmıştır. 1901 yılında ise talebe sayısı 25'e yükselmiştir. 1903 yılında yine aynı sayıda talebesi bulunmaktadır.

g) Alaiyeli Medresesi

Tepecik Mahallesi'nde yer alan üçüncü medresedir. Müderrisi Çoban-zade İbrahim Efendi'dir. Medresenin talebe sayısı 1898, 1899, 1900, 1901 ve 1903 yıllarında 15'tir. Bu medrese halkın yardım ve gayretiyle yaptırılmıştır.

h) İbrahim Ağa Medresesi

Camii-i Kebir mahallesinde yer alan iki medreseden birincisidir. Medresenin müderrisi Hacı Mehmet Efendi isminde bir zattır. Medresenin 1898, 1899 yıllarında 18 talebesi bulunmaktadır.1900 yılında ise öğrenci sayısı 25'e yükselmiştir. 1901 ve 1903 yıllarında da aynı sayıyı koruyan bu medrese, İbrahim Ağa ismindeki bir hayırsever tarafından yaptırılmıştır.

i) Musalla Medresesi

Camii-i Kebir mahallesindeki bir diğer medresedir. Medresenin müderrisi Yeni Köylü Halil Efendi'dir. 1898 ve 1899 yıllarında 10, 1900, 1901 ve 1903 yıllarında ise 18 talebesi bulunan bu medrese halkın yardım ve gayretleriyle inşa edilmiştir.

j) Abdullah Efendi Medresesi

İbrahim Çelebi mahallesinde yer alan medreselerden birisidir. Müderrisi Hüsnü Efendi'dir. 1898 ve 1899 yıllarında 14 talebesi bulunan medresenin öğrenci sayısı 1900 yılında 12'ye düşmüştür. 1901 ve 1903 yıllarında talebe sayısında bir değişiklik olmamıştır. Bu medrese de halkın yardım ve gayretiyle yapılmıştır.

k) Maslah Hoca-zade Medresesi

İbrahim çelebi mahallesinde yer alan medreselerden bir diğeridir. Müderrisi Hafız Mehmet Efendi'dir. 1898 ve 1899 yıllarında 8 talebesi bulunan medresenin 1900 ve 1901 yıllarında 15, 1903 yılında ise 21 talebesi bulunmaktadır. Medrese, yapıya isim sahipliği de yapan Maslah Hoca-zade Mehmet Efendi tarafından yaptırılmıştır. 1900 yılında medresenin müderrisi Hacı Mehmet Efendi olarak kaydedilmiştir.

l) Müftü Ali Rıza Efendi Medresesi

İbrahim Çelebi mahallesinde yer alan medresenin müderrisi Veli Efendi'dir. Medresenin 1898 yılında 20 olan talebesi 1899 yılında 25'e çıkarken 1900 yılında 24'e düşmüştür. 1901 yılında yine aynı sayıyı muhafaza etmiştir. Ancak, 1903 yılında talebe sayısı 15'e düşmüştür. Bu medrese de yine halkın yardım ve gayretiyle yaptırılmıştır.

m) Kütük Minare Medresesi

İbrahim çelebi mahallesinde yer alan dördüncü medresedir. Medresenin müderrisi Mavi-zade Mehmet Efendi'dir. 1898 yılında 9 olan talebe sayısı 1899'de 17'ye çıkmıştır. 1900, 1901 ve 1903 yıllarında ise 6 talebesi bulunmaktadır. Medrese Alaşehir'in eski naiplerinden Ömer Hilmi Efendi tarafından yaptırılmıştır.

n) Kadı Sinan Medresesi

Doğtekin

Kadı Sinan Camii avlusunda yer almaktadır. Medresenin müderrisi 1898 ve 1899 yıllarında Müftü Efendi Damadı Ahmet Efendi'dir. 1900 yılında ise müderris olarak Ahmet Nadir isminde bir zat kayıtlıdır. Medreselerin içinde en fazla talebesi olan medreselerden biridir. Bu medresenin 1898 yılında 24, 1899 yılında 20, 1900, 1901 ve 1903 yıllarında ise 32 talebesi bulunmaktadır. Medrese Süleyman Ağa ismindeki bir hayırsever tarafından yaptırılmıştır.

o) Şeyh Sinan Medresesi

Medrese, Hacı Hüseyin Bin Yusuf isimli bir hayırsever tarafından inşa edilmiş olup¹⁵⁸, Şeyh Sinan Camii avlusunda yer almaktadır.¹⁵⁹ Görevlilerinin ve talebelerinin ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla aynı kişi tarafın tesis edilmiş bir vakfı bulunmaktadır. Medresede, Seyyid Mustafa bin Veli, müderris olarak görev yapmakta iken bu zatın vefat etmesinden sonra H.1240/M.1824 yılında Hüseyin bin Mehmed ismindeki bir kişi bu görevi yerine getirmiştir.¹⁶⁰ 1898 yılından itibaren ise burada müderris Hafız Mehmet Efendi bulunmaktadır. Öğrenci sayısı en az olan medreselerden birisidir. 1898 ve 1899 yıllarında 6 olan talebe sayısı, 1900 yılında 3'e düşmüştür. 1901 ve 1903 yıllarında da yine aynı sayıda talebesi bulunmaktadır.

ö) Pazar Camii Medresesi

Pazar camii avlusunda yer almaktadır. Müderrisi Ethem Efendi'dir. 1898, 1899 yıllarında talebe sayısı 15'tir. 1900'de müderrisi değişerek Menemen Efendi olmuştur. Ancak, aynı yılda hiç talebesi kalmamıştır. 1901 ve 1903 yıllarında yine talebesi bulunmamaktadır. Aynı yıl içerisinde öğrenci sayısının tamamının gitmesi ve takip eden üç yıl boyunca hiç öğrencisinin olmaması bu durumun müderris değişikliğinden olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Bu medresede yine halkın yardımlarıyla yapılmıştır.

p) Cafer Ağa Medresesi

Yukarıda belirtilen medreselerin dışında Alaşehir'de eğitim öğretim faaliyetlerinde bulunmuş olan bir diğer medrese de Cafer Ağa Medresesidir.

¹⁵⁸ Medrese Hacı Hüseyin bin Yusuf tarafından kurulmuş olduğu halde maarif salnamelerinde halk yardımıyla inşa edildiği belirtilmektedir. Bkz.1316, 1317, 1318, 1319 ve 1321 yıllarına ait Maarif-i Umumiye Nezareti Salnameleri.

¹⁵⁹ BOA., C.MF. 9148/183, 29 C 1261/5 Temmuz 1845.

¹⁶⁰ V.G.M.A., Hurufat Defteri No: 535,43.

1571-1572 yıllarında aşağı payede bir medrese olması dikkate alındığında medresenin 16. yüzyılın ikinci yarısında yapılmış olabileceği tahmin edilmektedir. Medresenin banisi ve son durumu hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Paye itibarıyla 1571-1572'den önce yirmili medreseler derecesinde bulunan Cafer Ağa medresesinin müderrisleri arasında 20 akçe ücretle görevli Alaşehirli Mustafa Efendi'nin adı geçmektedir.¹⁶¹ Alaşehir'in en eski medreselerinden biri olan Yıldırım Bayezid Medresesinin Maarif-i Umumiye Salnamelerinde ismi geçerken Cafer Ağa Medresesi'nin ismi geçmemektedir.

Tablo 10: Alaşehir Medreseleri¹⁶²

Alaşehir'deki Medreselerinin				Yıllara Göre Öğrenci Sayısı				
Adı (1316-1317-1318-1319 ve 1321 Yılları)	Bulunduğu Yer	Müderrisi	Kurucusu	1316/1898	1317/1899	1318/1900	1319/1901	1321/1903
Sultan Yıldırım Bayezid Han Medresesi	Cami-i Kebir Mahallesi	Hacı Mehmet Efendi	Yıldırım Bayezid Han Hazretleri	35	35	26	26	26
Müftü Efendi Medresesi	Kara Ağa Mahallesi	Hacı Raşit Efendi	Hacı Raşit Efendi	20	20	20	28	28
Çukur Medrese	Katipoğlu Mahallesi	Küçük Hafız Mehmet Efendi	Banisi bilinmemekte	10	10	13	13	13
Kasap-Zade Medresesi	Katipoğlu Mahallesi	Halil Efendi	Kasap-Zade	15	15	16	16	16
Ali Efendi Medresesi	Tepecik Mahallesi	Dayı-Zade Mehmet Efendi	Hacı Hızır Ağa	14	14	45	45	45
Sarıklı-Zade Medresesi	Tepecik Mahallesi	Hacı Ali Efendi	Hacı İbrahim ve Hasan Efendiler	6	6	20	25	25
Alaiyeli Medresesi	Tepecik Mahallesi	Çoban-Zade İbrahim Efendi	İane ile	15	15	15	15	15
İbrahim Ağa Medresesi	Cami-i Kebir Mahallesi	Hacı Mehmet Efendi	İbrahim Ağa	18	18	25	25	25
Musalla Medresesi	Cami-i Kebir Mahallesi	Yeniköylü Halil Efendi	İane ile	10	10	18	18	18
Abdullah Efendi Medressi	İbrahim Çelebi Mahallesi	Hüsni Efendi	İane ile	14	14	12	12	12
Maslah Hoca-Zade Medresesi	İbrahim Çelebi Mahallesi	Hafız Mehmet Efendi	Maslah Hoca-Zade Mehmet Efendi	8	8	15	15	21
Müftü Ali Rıza Efendi Medresesi	İbrahim Çelebi Mahallesi	Veli Efendi	İane ile	20	25	24	24	15
Kütük Minare Medresesi	İbrahim Çelebi Mahallesi	Mavi-Zade Mehmet Efendi	Ömer Hilmi Efendi	9	17	6	6	6
Kadı Sinan Medresesi	Kadı Sinan Camii Avlusu	Ahmet Efendi-Ahmet Nadir	Süleyman Ağa	24	20	32	32	32
Şeyh Sinan Medresesi	Şeyh Sinan Camii Avlusu	Hafız Mehmet Efendi	İane ile	6	6	3	3	3
Pazar Camii Medresesi	Pazar Camii Avlusu	Ethem Efendi	İane ile	15	15	-	-	-

¹⁶¹ Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, 76.

¹⁶² Tabloda yer alan bilgiler 1316, 1317, 1318, 1319 ve 1321 yıllarına ait maarif salnamelerinden alınmıştır.

Doğtekin

Tablodaki verilere göre en çok medresenin bulunduğu mahalle olarak toplam 4 medreseyle İbrahim Çelebi Mahallesi birinci sırada yer almaktadır. Bu mahalleyi 3'er medreseyle, Cami-i Kebir ve Tepecik mahalleleri takip ederken, Katipoğlu mahallesinde ise 2 medrese bulunmaktadır. Verileri öğrenci sayısı bakımından değerlendirdiğimizde ise en çok öğrenciye sahip medrese olarak Tepecik mahallesinde bulunan Ali Efendi Medresesi yer alırken, en az öğrenciye sahip medrese olarak Şeyh Sinan Medresesi yer almaktadır. Pazar Camii Medresesi'nin ise 1898-1903 yılları arasında hiç öğrencisi bulunmamaktadır. Maarif salnameleri en son 1903 yılına ait bilgileri verdiği için, Alaşehir'deki medreselerin bu tarihten sonraki durumları hakkında bilgimiz bulunmamaktadır.

Tablo 11: Aydın Vilayeti'nin Saruhan Livasına Bağlı Kazaların Medrese Sayıları¹⁶³

Kazanın Adı	Yıllara Göre Medrese Sayıları				
	1316/1898	1317/1899	1318/1900	1319/1901	1321/1903
Manisa	25	36	36	36	36
Kırkağaç	28	28	28	28	28
Salihli	8	8	9	9	9
Demirci	9	9	9	9	9
Kasaba	10	10	10	10	10
Alaşehir	16	16	16	16	16
Soma	8	8	8	8	8
Kula	4	4	4	4	4
Gördes	13	13	13	13	13
Akhisar	16	15	16	16	16

Tablodaki veriler incelendiğinde Saruhan livasının merkez kazası durumundaki Manisa, 36 medreseyle medrese yoğunluğunun en fazla olduğu yerleşim birimi olarak yer almaktadır. Manisa'dan sonra Kırkağaç kazası 28 medreseyle ikinci sırada bulunurken, medrese sayısının en fazla olduğu üçüncü yerleşim merkezi olarak 16'sar medreseyle Alaşehir ve Akhisar kazaları karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda Alaşehir kazası 13 medresesi bulunan Gördes'in 3 medrese daha fazlasına sahip bulunurken Salihli, Demirci ve Kasabanın ortalama iki katı, Kula'nın ise dört katı daha fazla medrese sayısına sahip bulunmaktadır. Bu durum bize Alaşehir kazasındaki medrese eğitiminin Saruhan kazasının çoğu kazasına oranla daha ileri bir düzeyde olduğunu göstermektedir.

¹⁶³ Tabloda verilen bilgiler 1316, 1317, 1318, 1319 ve 1321 yıllarına ait maarif salnamelerinden alınmıştır.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde sıbyan mektepleri ile medreseler devletin sorumluluğunda olmayıp vakıflara bağlıydılar. Tanzimat öncesinde varlığını sürdüren eğitim kurumları içerisinde devletin askeri ve idari personelinin yetiştiği Enderun Mektebi ile askeri mektepler ise devletin kontrolünde bulunan eğitim kurumlarıydı. Tanzimat Fermanının ilanı ile birlikte Osmanlı Devleti'ni modernleştirme çabalarına paralel olarak yeni bir eğitim reformu gerçekleştirmek zorunlu bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda sivil bürokrasinin hâkimiyet alanının genişlemesine bağlı olarak sivil eğitim kurumları da gelişmeye başlamıştır. Bu yeni eğitim kurumları içerisinde sıbyan mekteplerinin yerini almış olan iptidai mektepleri ile ilk açıldıkları sıralarda, sıbyan mekteplerinin daha iyi öğretim veren üst sınıfları gibi düşünülen fakat kısa bir süre sonra, Tanzimat döneminde genel orta öğretimin en alt düzeyindeki okulları haline gelmiş bulunan rüşdiye mektepleri yer almaktadır. Bu yeni eğitim kurumlarının kendilerinden beklenen amaçları yerine getirebilmeleri için vilayetlerde maarif meclisleri, sancak ve kazalarda ise maarif komisyonları kurulmuştur. Osmanlı Devleti'nde eğitim alanında, incelediğimiz dönem içerisinde görülen modernleşme hamlelerinin yansımaları hiç şüphesiz ki Alaşehir Kazası'nda da kendisini göstermiştir. II. Abdülhamid döneminde, 1869 Nizamnamesinin bir eksikliği daha giderilerek sancak ve kaza merkezlerinde de maarif meclislerinin oluşturulması yoluna gidilmiştir. Alaşehir'de ilk kez 1881 yılından itibaren görmeye başladığımız bu komisyonda, bir reis ve en az 3, en fazla 5 aza ile bir kâtip görev yapmaktadır. Komisyon üyeliğine gayrimüslimlerin de tayin edilmesi mümkün iken, azaların tamamen Müslüman üyelerden teşekkül ettiğini görmekteyiz. Ayrıca kaza merkezlerinde bu komisyonlara kaymakamların başkanlık etmesi esasken, Alaşehir kazasında kaymakamların maarif komisyonlarına en azından 1881-1908 yılları arasında hiçbir şekilde başkanlık etmedikleri görülmektedir. Bu durum oldukça dikkat çekicidir. Zira Alaşehir kazasında komisyon başkanlığı ve azaların çoğunluk itibarıyla ilmiye sınıfından yani ya kazanın müftüsünden ya da kazadaki medreselerin müderrislerinden oluştuğu görülmektedir. Kaza merkezinde 1875'den itibaren rüşdiyenin, 1881 yılından itibaren ise usul-ü cedit üzere eğitim veren bir iptidai mektebinin var olduğunu görülmektedir. Tanzimat döneminde eğitim alanında yapılan çalışmalar ancak eğitim sisteminin oluşumunu sağlamış fakat bu sistemin büyük sayılarla eğitim yapar hale gelmesi ve tüm imparatorluğu içine alacak şekilde uygulanması ise II. Abdülhamid döneminde mümkün olabilmıştır. Aydın Vilayeti Salmelerine göre 1897, 1898 ve 1899 yıllarında Alaşehir kazasında bulunan iptidai mekteplerinin sayısı 43 iken bu rakam 1901, 1902 ve 1903 senelerinde 45'e, 1905-1908 yıllarında ise 63'e çıkmıştır. Bu durum II. Abdülhamid döneminde okullaşma ve eğitime iptidai mektebi ölçeğinde ne kadar büyük

Doğtekin

önem verildiğini göstermektedir. Alaşehir kazasında her ne kadar sayıları az olsa da kız öğrencilerin de erkek öğrencilerle birlikte iptidai mekteplerine devam ettiklerini görmekteyiz. Kaza merkezinde 1898 yılından itibaren kız çocuklarının devam ettiği bir inas mektebi bulunmakta olup, bu okul iptidai ve rüştiye derecesinde eğitim vermektedir. İki muallimenin ders verdiği okulda toplam 21 öğrenci bulunmaktadır. Alaşehir Kazası'nda Müslümanların devam ettikleri okullardan başka iptidai ve rüştiye derecelerinde birer Rum mektebi bulunmaktadır. Gayrimüslimlerin ayrıca Rum inas (kız) mektebine de sahip olduklarını görmekteyiz. İki kadın öğretmen ile 98 öğrencinin bulunduğu bu mektep iptidai ve rüştiye derecesindedir. Gayrimüslim kız öğrencilerin Müslüman kız öğrencilere nispeten sayıca oldukça fazla olmaları, eğitim faaliyetlerine Müslümanlara kıyasen daha fazla önem verdiklerini göstermesi açısından önemlidir. Bahsi geçen eğitim kurumlarının dışında Alaşehir'de bir kısmı halkın yardımları ile yapılmış büyüklü küçüklü 16 tane medrese bulunmaktadır. Alaşehir, Saruhan Sancağı'na bağlı kazalar içerisinde 28 medresenin yer aldığı Kırkağaç'tan sonra Akhisar ile birlikte en fazla medresenin bulunduğu ikinci kazadır. Sancak merkezi olan Manisa'da ise 36 medrese bulunmaktadır. Bu durum bize Alaşehir kazasındaki medrese eğitiminin Saruhan kazasının çoğu kazasına oranla daha ileri bir düzeyde olduğunu göstermektedir.

Kaynaklar

1-Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA., ML.VRD.TMT., Defter No: 1412 (Ab-ı Berd), 1423 (Katip Ali), 1427 (Tepecik), 1430 (Cami-i Kebir), 1434 (Turunçlu/Gayrimüslim), 1435 (Kiremitli/Gayrimüslim), 1438 (Şeyh Sinan), 1441 (Perakende/Gayrimüslim), 1459 (Arslan Fakı), 1467 (İbrahim Çelebi).

BOA., NFS.d., 2971 ; BOA., EV. d-9727.

BOA., MF.MKT. 1/151; 21/102; 24/47; 25/69; 25/118; 27/13; 39/122; 43/17; 49/42; 49/56; 50/11; 51/112; 56/33; 64/44; 66/2; 73/89; 75/18; 291/56; 345/40; 510/48;698/23; 1018/64.

BOA., DH. SNN. 44/1; BOA., C.EV.. 20739/409; BOA., C.MF. 9148/183; BOA., İE. EV. 6311/57; BOA., ŞD. 363/46; BOA., Y..MTV. 178/18;

2-Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA)

V.G.M.A., Hurufat Defteri No: 535, 43.

3- Osmanlı Türkçesi ile Yayımlanmış Eserler

DÜSTUR, I. Tertip I-II, 1282 ikinci Def'a Tab', Matbaay-ı Amire, Dersaadet, 187-189 .

SALNAME-İ Vilayet-i Aydın, 1296, 1299, 1300, 1301, 1302, 1308, 1311, 1312, 1315, 1316, 1317, 1326.

SALNAME-İ Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1316, 1317, 1318, 1319, 1321.

4- Gazeteler

AHENK, Sayı 554, 28 M 1316/17 Haziran 1898; AHENK, Sayı 944, 18 Ca 1317/23 Eylül 1899.

5- Araştırma Eserler ve makaleler

166 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı , Ankara.

Doğtekin

AKYÜZ, Y., *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1993'e)*, İstanbul: Kültür Koleji Yayınları, 1994.

BALTACI, C., *XV. ve XVI. Asırlar Osmanlı Medreseleri*, İstanbul: İrfan Matbaası, 1976.

_____, "Eğitim Sistemi", *Osmanlı Dünyayı Nasıl Yönetti*, İstanbul, (2004.): 247-262.

BERKES, N., *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1973.

CUINET, V., *La Turquie D'Asie (Geographie, Administrative, Statistique, Descriptive Et Raisonnee De Chaque Province De L'Asie Mineure) Tome Troisieme*, Paris: Ernest Lerouks Editeur, 1894.

ÇOBAN DÖŞKAYA, F., "Amerikan Board ve Misyoner Corinna Shattuck'un Urfa Faaliyetleri", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* 5, sy.14, (2018): 84-119.

DOĞTEKİN, A., "Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Alaşehir (1839-1908)", Doktora Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, 2015.

EMECEN, F., "Alaşehir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2, Ankara: TDV Yayınları, (1989): 343.

ERDEM, G., "Kastamonu, Aydın, Hüdavendigâr ve Ankara Vilayetlerinin İdari Taksimatı (1272 h./1855-6 ile 1328 h./1910-1)", Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, 2001.

ERDOĞDU, T., "Maarif-i Umumiye Nezareti Teşkilatı", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, sy. 52 (1996): 212.

ERGİN, O., *Türkiye Maarif Tarihi*, İstanbul: Eser Matbaası, 1977.

EVLİYA ÇELEBİ, *Seyahatname*, İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1989.

KARAL, E.Z., *Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Ankara: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü yayınları, 1997.

KODAMAN, B., *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Ankara: TTK Yayınları, 1991.

SAYDAM, A - KODAMAN, B., "Tanzimat Devri Eğitim Sistemi", *150. Yılında Tanzimat*, Ankara (1992): 484-508.

TEPEKAYA, M.,“Osmanlı’da Bir Yerel Yönetim Örneği: Alaşehir Kazası (1878-1908)”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sy.2 (2006): 79-107.

TEXIER, C., *Küçük Asya*, Çev. A. Suad, Ankara: Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı, 2002.

TÖRELİ, T-DÖŞKAYA ÇOBAN, F., “Amerikan Board Misyoneri Olive L. Parmelee Andrus ve Mardin”, *Geçmişten Günümüze Tarihten İzler*, Ankara:(2018): 201-249.

UZUNÇARŞILI, İ.H., *Osmanlı Devleti’nin İlmiye Teşkilatı*, Ankara: TTK. Yayınları, 1988.